

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra estetiky**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Motiv sportu v díle Roberta Musila (Estetický aspekt)

**The motive of sport in Robert Musil's literary work
(Aesthetic aspect)**

Ráda bych vyjádřila poděkování prof. PhDr. Tomáši Hlobilovi, Csc. za cenné rady a trpělivost při vedení této bakalářské práce. Rovněž bych chtěla poděkovat za konzultace prof. PhDr. Pavlu Koubovi, prof. Dr. Anně Fleig a Mgr. Jakubu Wolfovi.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 8.1. 2013

.....

Kateřina Šafrová

Abstrakt:

Předmětem práce je motiv sportu a tělesnosti v literárním díle Roberta Musila, především pak jeho filozofický a estetický aspekt. Cílem práce je nejprve v první části textu postihnout dosavadní poznatky týkající se tohoto tématu v sekundární literatuře. Na základě těchto poznatků je pak v druhé části textu rozvinuta hypotéza Hannse-Marcuse Müllera o souvislosti koncepce tělesnosti u Roberta Musila a Friedricha Nietzscheho. Bakalářskou práci uzavírá vlastní návrh ucelené koncepce sportu v uvažování Roberta Musila, který vyvrací stávající názor o vnitřní rozporuplnosti Musilových tvrzení, který u odborné veřejnosti převládá.

Klíčová slova:

tělesnost, sport, Robert Musil

Abstract:

This thesis investigates the motive of sport and physicality in the literary work of Robert Musil, especially its philosophical and aesthetic aspect. The aim of the first part is to capture the existing knowledge on this subject in the secondary literature. Based on these findings the second part of this work develops a hypothesis by Hanns-Marcus Müller on the context of the concepts of physicality and sport by Friedrich Nietzsche and Robert Musil. My bachelor thesis concludes with a comprehensive concept of sport in Robert Musil's thinking, which refutes the view of apparent internal inconsistencies of Musil's claims, currently prevailing in the expert community.

Keywords:

Physicality, Sport, Robert Musil

Obsah:

I. Úvod

I. 1. Volnočasové tělesné aktivity v Evropě 19. a první poloviny 20. století

I. 2. Prameny

I. 2. 1. Esejistická tvorba

I. 2. 2. Beletristická tvorba

I. 3. Robert Musil a sport v sekundární literatuře

I. 3. 1. Musilův osobní vztah ke sportu

I. 3. 2. Filozofické a estetické aspekty Musilových úvah o sportu

II. Vlastní reflexe Musilovy filozofie sportu

II.1. Nietzscheho koncepce tělesnosti jako východisko pro Musilovo uvažování o sportu

II.1.1. Účel tělesné činnosti

II.1.2. Vztah těla a ducha

II.1.3. Zvířecí podstata člověka a instinktivní jednání

II.2. Musilova koncepce sportu

II.3. Závěr

Bibliografie

I. Úvod

Práce si klade za cíl postihnout filozofický a především estetický aspekt motivu sportu v románu *Muž bez vlastností* významného rakouského spisovatele první poloviny 20. století Roberta Musila. Přihlédne rovněž k Musilově esejistice. Cíl práce vyžadoval, abych se seznámila se dvěma odlišnými druhy odborné literatury: musilovskou literaturou a literaturou pojednávající o sportu z širších, zejména filozofických, sociologických a historických hledisek. Život a dílo Roberta Musila jsou již po desetiletí podrobovány soustavnému celosvětovému zkoumání. Bez velkého přehánění lze říci, že musilovská literatura je téměř bezbřehá. Prací, které se zabývají přímo tématem vztahu Roberta Musila ke sportu, ať již v podobě jeho vlastního sportování nebo úvah o sportu, je však výrazně méně. Sport se přitom v minulém století stal natolik důležitým společenským jevem, že si vynutil odbornou reflexi různými humanitními obory. Ze studia této literatury jsem čerpala podněty k filozoficko-estetickému postihu motivu sportu v díle Roberta Musila. Práce propojuje obě uvedené oblasti, systematizuje dosavadní bádání o vztahu Roberta Musila ke sportu a doplní je o vlastní postřehy týkající se estetického aspektu sledovaného motivu v návaznosti na soudobý stav úvah o sportu.

Svou práci jsem rozdělila do dvou hlavních kapitol. První postihuje závěry dosavadní odborné literatury na téma Musil a sport, druhá kapitola obsahuje moje postřehy na toto téma a vlastní reakci na podněty ke kterým ostatní odborné texty vybízejí.

V úvodu práce rámcově představím význam a vývoj sportu v životě společnosti od počátku 19. do počátku 20. století. Jedná se o informace čerpané z historických prací o sportu i z textů reflektujících dílčí aspekty této problematiky. Tato část práce slouží jako úvod do musilovské problematiky sportu a jejím úkolem je ilustrovat společenské klima, které inspirovalo Musilovy úvahy o tělesnosti. Nejedná se tedy o podrobnou historickou studii, spíše o vytyčení nejvýraznějších momentů v proměně role tělesné kultury a sportu v měnícím se společenském klimatu před propuknutím První světové války. Druhá podkapitola se zaměří na rakouskou literární obec, pro kterou se sportovní diskurz stává jedním z ústředních témat. Tento literární proud, do kterého spadá i Robert Musil reprezentuje dobový časopis *Querschnitt*. Do tohoto periodika

přispěl Robert Musil několika esey s explicitně sportovní tematikou. Ty tvoří s románem *Muž bez vlastností* dva hlavní styčné body Musilova uvažování o sportu. Třetí podkapitola se zaměří na dosavadní sekundární literaturu, která dokumentuje Musilův vztah ke sportu. Tento vztah charakterizují dvě roviny. Musilův osobní vztah ke sportu a amatérské sportovní aktivity a dále reflexe tématu sportu v jeho esejistické a románové tvorbě. Ústředním tématem mé práce je Musilova filozofická a estetická koncepce sportu. Zaměřila jsem se proto v první řadě na odborné studie, které pojednávají právě o tomto problému.

Na systematicko-chronologický přehled a vyhodnocení dosavadní odborné literatury naváže druhá kapitola. Ta nejprve představí filozofické a estetické názory na sport vyslovené Robertem Musilem v románu *Muž bez vlastností* a v jeho esejích. Poté tyto názory vyloží na pozadí vybraných teorií současné filozofie sportu, zejména koncepce německého badatele Hans- Marcuse Müllera v textu *“Bizepsaristokraten”*.¹ Součástí této kapitoly je i snaha o doložení inspirace Roberta Musila koncepcí tělesnosti Friedricha Nietzscheho. Obsahová příbuznost Musilova a Nietzscheho pojetí tělesnosti nebyla zatím dostatečně probádána. Ačkoli rozsah této práce nedovoluje detailní rozbor tohoto tématu, dovolím si alespoň vytyčit základní rámec této hypotézy.

¹ Müller, Hans- Marcus: *“Bizepsaristokraten”*. Sport als Thema der essayistischen Literatur zwischen 1880-1930, 2004 Berlin.

I.1. Volnočasové tělesné aktivity v Evropě 19. a první poloviny 20. století

Vzrůstající společenský význam volnočasové tělesné aktivity od počátku 19. století a její role ve vzniku modernity a městské společnosti jsou velmi zevrubně mapovány nejen odbornou literaturou, ale i dobovými články a záznamy tělesných cvičení.² Její společenská role směřuje od etického a didaktického aspektu k aspektu politickému a estetickému. Současně s tímto posunem dochází k zásadní změně paradigmatu ve vnímání tělesnosti. Kolektivní tělesná cvičení kladoucí důraz na etiku a na harmonický rozvoj těla a ducha ztrácejí na atraktivitě a postupně je nahrazuje sport se zřetelným důrazem na tělesnost a výkon. Tato pojmová diference je klíčová, neboť rozdíl mezi *Turnen* a *Sport* (cvičení a sport), je významný nejen při mapování jejich historického vývoje, ale i pro studium estetiky sportu. To, že dnes hovoříme častěji o estetice sportu než o estetice tělesné kultury či cvičení je důsledkem vítězství idálu tělesnosti, výkonnosti a bojovnosti v současném vnímání volnočasových tělesných aktivit. Vzrůstající význam estetického aspektu fyzického výkonu se projevuje v četnosti, se kterou je sport reflektován uměleckou veřejností od počátku 20. století. Právě v tomto období začíná být vnímán jako součást kultury, což se odráží i ve faktu, že je stále více oblastí kultury vnímáno jako sport.³ Kulturní krize 20. století se projevuje na změně vnímání těla, spojené s proměnou paradigmatu hodnot na počátku modernity.

V evropském vývoji sportu lze pozorovat tři základní póly, které ovlivnily roli volnočasových tělesných aktivit a od kterých se odvíjí jejich další role ve společnosti. Jedná se o rozvoj tělesné kultury v Německu, amatérský sport v Anglii a založení moderních olympijských her.

Původ termínu *Körperkultur* (tělesná kultura), spadá do první poloviny 19. století v Německu a je neodmyslitelně spojen s otcem německého sportu Friedrichem

2 Odborné texty : Alkemeyer, Thomas: Körper, Kult und Politik. Von der "Muskelreligion" Pierre de Coubertins zur Inszenierung von Macht in den Olympischen Spielen 1936, Frankfurt/Main 1996.

Gebauer, Gunter: Sport in der Gesellschaft des Spektakels, St. Augustin 2002.

Dobové dokumenty: Peters, Alfred: Psychologie des Sports. Seine Konfrontierung mit Spiel und Kampf (mit einem Begleitwort von Max Scheler), Leipzig 1927

Giese, Fritz: Geist im Sport. Probleme und Forderungen, Verlag Paul Haupt, München 1925

Thiess, Frank: Dichter sollten boxen, Die Neue Rundschau, 1927, Bd. 1, s. 83 – 86.

3 Bausinger, Hermann: Sportkultur, Attempto Verl., Tübingen, 2006, s. 167.

Ludwigem Jahnem, jehož koncepce tělesné výchovy měla osvobodit společnost a posílit národní vědomí. Tato idea našla později odezvu i v České obci sokolské, založené roku 1862. Cvičiště, z nichž první bylo otevřeno v roce 1811 v Berlíně, se stala novým centrem setkávání veřejnosti a kolektivního cvičení, které stmelovalo veřejnost proti napoleonskému obsazení Německa.⁴

Tradice sportu v Anglii má zcela odlišnou podobu. Zde měl amatérský sport již od 18. století silný sociální podtext. Stal se doménou vyšší sociální vrstvy, která trávila svůj volný čas tenisem, kriketem, golfem a hlavně boxem. Box se pak postupně stává populární aktivitou napříč všemi vrstvami evropské společnosti. Na počátku 20. století je populární diváckou podívanou, amatérskou zábavou, profesionálním povoláním i projevem revolty dekadentních umělců. Je tělesnou aktivitou překračující sociální, věkové a regionální difference. Boxer je novým ideálem mužnosti, bojujícím proti překážkám, prosazujícím se i přes nejistoty vlastní existence, hrdinou, který přesahuje schopnosti běžného člověka. Boxer jakožto bojový stroj v sobě ztělesňuje posun od měšťanského individua k mechanistickému člověku masové společnosti. Trénink už není projevem vlastenectví a budování kolektivního ducha, ale přípravou na každodenní boj.⁵ Není divu, že je právě box symbolem nové, moderní éry tělesného cvičení.

Třetí významnou událostí, která posílila význam sportu bylo obnovení olympijských her v roce 1896, iniciované francouzským pedagogem Pierre de Coubertinem. Jeho ideály výchovy těla a ducha, které člověka oddělují od každodenního života, jsou postaveny na dvou historických ideálech mužnosti - antickém atletovi a idealizovaném obrazu středověku, jako věku rytířskosti, aristokratickým étosem statečnosti, z něhož přirozeně vyplývá silný etický podtón sportovní činnosti.⁶ Sport je praktickou interpretací moderního života. V Coubertinově konceptu se propojuje Jahnova idea eticky motivovaného tréninku ducha a těla s anglickým důrazem na amatérskou sportovní zábavu a soutěživé poměřování sil.

4 Více informací o historii tělesné kultury v Německu lze najít v textu Diekmann, Irene/Joachim H. Teichler (Hrsg.): Körper, Kultur und Ideologie. Sport und Zeitgeist im 19. und 20. Jahrhundert, Bodenheim bei Mainz 1997.

5 Fleig, Anne: Körperkultur und Moderne. Robert Musils Ästhetik des Sports. Walter de Gruyter, Berlin 2008, str. 111.

6 O problematice olympismu velmi podrobně pojednává následující text: Alkemeyer, Thomas: Körper, Kult und Politik. Von der "Muskelreligion" Pierre de Coubertins zur Inszenierung von Macht in den Olympischen Spielen 1936, Frankfurt/Main 1996.

Nejen že se v ideji olympijských her objevuje syntéza těchto dvou tendencí, ale nově se objevuje i estetický aspekt sportovní činnosti. Sport měl získat pomocí krásných umění obřadní význam, díky kterému bude zpětně estetizovat a povznášet moderní život. Dojem z takového dění měl nahradit nehmotný mystický náboženský prožitek, jenž se díky sportu zhmotňuje na prožitek tělesnosti jako nového symbolického univerza a sportu jako nezaiteresované morální očisty.

Lze bez nadsázky říci, že sport prodělal od zakládání prvních cvičišť v Německu a amatérských boxerských ringů v Anglii, zcela radikální proměnu. Od tužení mužného kolektivního ducha pomocí prostných cviků po nadšenou heroisaci vrcholových atletů a boxerů, jejichž masová medializace strhla k výkonnostnímu sportování a zápasům širokou veřejnost, bez ohledu na věk, pohlaví či sociální zařazení. V dnešní době nesčetných televizních kanálů, výhradně zaměřených na přenosy sportovních utkání, je sport každodenně přítomný v domovech miliónů diváků po celém světě. Není divu, že se takto intenzivní společenská proměna promítla i do dobového umění. Sochy atletů, portréty boxerů a především literární reflexe v podobě beletrie i časopisových fejetonů a esejů. Právě o nich pojedná následující podkapitola.

I.2. Prameny

Tato podkapitola nabízí stručný přehled literárních prací Roberta Musila, které jsou relevantní k výkladu jeho koncepce sportu.

I.2.1. Esejistická tvorba

Robertu Musilovi byl hlavní platformou na které měl možnost představit svou filosoficko-estetickou koncepci sportu časopis *Querschnitt*, založený galeristou Alfredem Flachtheimem v roce 1921. Tento časopis sehrává ve 20. letech 20. století výraznou roli ve sportovní esejistice a kritice. V této době vzniká mnoho textů a studií, které vyzdvihují etický vliv sportu a jeho didaktické kvality.⁷ Záměrem *Querschnittu*

⁷ Peters, Alfred: *Psychologie des Sports. Seine Konfrontierung mit Spiel und Kampf* (mit einem Begleitwort von Max Scheler), Leipzig 1927 Giese, Fritz: *Geist im Sport. Probleme und Forderungen*, Verlag Paul Haupt, München 1925 Thiess, Frank: *Dichter sollten boxen*, in: *Die Neue Rundschau*, 1927, Bd. 1, s. 83 – 86.

však byl zřetel na estetický aspekt sportu, estetika okamžiku a současnosti. Ideovým mottem byl *tréning pro skutečnost*.⁸ I přes jasnou programovou náplň není jeho obsah jednotný a právě Musilovy eseje působí ve srovnání s ostatními příspěvky velmi originálně.

Querschnitt měl u veřejnosti dobrý ohlas, neboť reflektoval proměnu zájmu velkoměstské společnosti. Tento zájem směřoval ke zkratkovitosti, kontaktnosti a jasnosti. Živá atmosféra sportovních utkání lákala diváckou masu na úkor návštěvnosti divadel. Proměna zájmu způsobila i úpadek románové literatury ve prospěch kratších povídek a fejetonů. Živost, koncentrace a pohyblivost byly styčnými hesly literární avantgardy přispívající do časopisu *Querschnitt*. Od roku 1921 se jeho program již zcela zaměřil na propojení umění a sportu. Nejprve byl jeho synonymem box, později se přidávají i jiná sportovní odvětví. *Querschnitt* stál na počátku ustanovení sportu jako předmětu estetického diskurzu, neboť jako první programově postavil umělce a sportovce do jedné řady. Sportovec byl představován jako umělec, boxerský zápas jako umělecké dílo. Umělci byla připsána nová role inženýra a učitele, který se má vyjadřovat věcně a jasně. V ohnisku jeho zájmu bylo zpodobování sportovce, ke sportu ho ale přibližovaly i umělecké soutěže a sportovní klání, která byla mezi moderními umělci populární. Prolínání sportovních a uměleckých činností mělo za následek estetizaci boxu v očích široké veřejnosti. Musil nebyl první, kdo dal boxu významnou úlohu v uměleckém díle, je v tomto ohledu pouze pokračovatelem tendence v jeho estetizaci, která se projevila nejen v literatuře, ale i v ostatních uměleckých odvětvích.

Musilovy úvahy o sportu se explicitně objevují ve třech esejích publikovaných na počátku 30. let v časopise *Querschnitt*. V esejích *Als Papa Tennis lernte*, *Kunst und Moral des Crawlens* a *Durch die Brille des Sports*, se téma sportu objevuje z filozofického i z estetického hlediska.

⁸ Fleig, Anne: *Körperkultur und Moderne. Robert Musils Ästhetik des Sports*. Walter de Gruyter, Berlin 2008, s. 108.

I.2.2. Beletristická tvorba

Robert Musil uvažoval o sportu i ve své beletristické tvorbě, především pak ve svém stěžejním díle, nedokončeném filosofickém románu *Muž bez vlastností*. Předmětem tohoto románu sice není sport, ale objevují se v něm časté sportovní motivy při charakteristice postav a reflexích hlavního hrdiny Ulricha. Téma sportu se v románu výrazně objevuje především ve dvou kapitolách, které jsou sekundární literaturou opakovaně citovány.⁹ Rozdíl v přístupu k problematice sportu je v esejích a románu značný. Z pasáží o sportu, které najdeme v románu, není možné jednoznačně odvodit konkrétní filosofickou koncepci. Oproti tomu v esejích je o této problematice pojednáváno věcně a koncepčně. Přesto je role sportu v románu *Muž bez vlastností* důležitým faktorem při snaze o uchopení Musilovy filozofie sportu.

I.3. Robert Musil a sport v sekundární literatuře

I.3.1. Musilův osobní vztah ke sportu

Život Roberta Musila se pokusily postihnout četné biografie.¹⁰ Pouze jedna z nich však věnuje pozornost Musilovým sportovním aktivitám. Je to práce *Robert Musil* od Karla Corina vydaná v roce 2003.¹¹ Corino nesmírně podrobně představuje každou životní etapu Roberta Musila i okolnosti, za kterých vznikala jeho díla. V této knize nacházíme kapitolu *Körperlicher Mut und intellektuelle Feigheit* (Tělesná statečnost a intelektuální zbabělost) s podtitulem *Musil und der Sport (Exkurs)* (Musil a sport). Představuje sport v životě Roberta Musila jako nezbytnou součást jeho duchovní organizační politiky.¹² Sport je mu podle deníkových záznamů nejen rozptýlením během vyčerpávající práce spisovatele, ale i kondičním cvičením, jehož pozitivní

⁹ Jedná se o 7. kapitolu *Ve stavu slabosti si Ulrich přivodí novou milenku* a 13. kapitolu *Geniální závodní kůň přispěje k Ulrichovu poznání, že je muž bez vlastností*.

¹⁰ Lurseke, Matthias: Robert Musil, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart 1995.

Berghahn, Wilfried: Robert Musil, Votobia, Olomouc 1996.

Mehigan, Tim: Robert Musil, Reclam, Stuttgart 2001.

¹¹ Corino, Karl: Robert Musil, Rowolt, Hamburg 2003.

¹² Tamtéž, s. 809.

účinky se odrážejí i v reflexi hlavního hrdiny Ulricha v úvodu románu *Muž bez vlastností*.¹³ Corino nabízí výčet sportovních aktivit, kterým se Musil věnoval. Patřily mezi ně gymnastika, skok přes švihadlo, vzpírání a plavání. Byl i nadšeným divákem vývoje v tenisu, plavání a boxu.¹⁴ Z vyprávění Musilových přátel se dochovala svědectví o Musilovi jako nejnadšenějším a nejzaujatějším divákovi sportovních klání. Corinovo podrobné studium Musilových deníků přináší i četná svědectví a citace o jeho sportovních aktivitách a komentářích vrcholových sportovců, které nazývá *génii dlouhé chvíle*.¹⁵ Musil fascinovaně sleduje nové trendy ve sportu, jako je například kraulový styl plavání a obklopuje se sportovci a sportovními trenéry. Sleduje se zaujetím nové sportovní taktiky, prolamování dosavadních rekordů a sportovce dohnané na pokraj lidských možností. Ačkoli není odbornou literaturou, až na jednu zmíněnou výjimku, reflektován, je Musilův osobní vztah ke sportu pramenem jeho sportovních úvah.

I.3.2. Filozofické a estetické aspekty Musilových úvah o sportu

Předmětem této kapitoly jsou odborné práce zaměřující se na filozofické a estetické aspekty sportu Musilova díla. Sekundární texty představím v chronologickém pořadí:

Hajo Bennett: První vytyčení základních témat Musilovy koncepce sportu

Prvním textem, který se explicitně zabývá musilovskou problematikou sportu z filozofického hlediska je kapitola *Musils Deutung des Sports* z knihy *Robert Musil: Leben, Werk, Wirkung*, vydaná v roce 1960. Autorem této kapitoly je německý teoretik sportu Hajo Bennett.¹⁶ Tato kapitola je první reflexí Musilovy koncepce filozofie sportu. Jedná se o reflexi dílčího tématu v rámci obecného souboru *Robert Musil: Leben, Werk, Wirkung*, zpracovaného kolektivem autorů, hodnotících život a vliv díla

13 Musil, Robert: *Der Mann ohne Eigenschaften*, hg. Von Adolf Frisé, Bd. I: Erstes und Zweites Buch, Bd. II: Aus dem Nachlass, Reinbek 1987, s. 46.

14 Corino, Karl: *Robert Musil*, Rowolt, Hamburg 2003, s. 809.

15 Tamtéž, s. 810.

16 Bennett, Hajo: *Musils Deutung des Sports*, in: Karl Dinklage (Hrsg.): *Robert Musil. Leben, Werk, Wirkung*, Reinbek 1960, s. 145 – 156.

Roberta Musila. Samotná kapitola je rozdělena do osmi podkapitol. Sportu se však věnuje až druhá část textu. Bennett hodnotí roli sportu v Musilově tvorbě jako velmi významnou, což dokládá četností tohoto tématu jak v esejích, tak v románech. Reflektuje oba tyto okruhy Musilovy tvorby a cituje místa v Musilových textech. S prameny však nenakládá systematicky a ani románu, ani esejům se detailně nevěnuje. Celý výklad je tvořen komentáři vybraných úseků v pramenech, které se ke sportu vztahují. Bennett nejprve věcně komentuje četná místa se sportovní tematikou v *Muži bez vlastností* a na základě těchto míst charakterizuje hlavního hrdinu Ulricha jako „*muže s bojovými instinkty. Jeho atletická síla a napětí však zůstává pouze schopností ve stavu bez vztahů, stavu nerozhodnosti*”.¹⁷ Bennett si všímá zdroje Musilových motivů a symbolů v reflexi konfliktu vědomí a pohybu, který pochází z textu o loutkovém divadle Heinricha von Kleista.¹⁸ Musilovy úvahy o sportu podle Bernetta charakterizuje napětí mezi pocitem a porozuměním, intuicí a vědou a vědomím a podvědomím. Tuto domněnku dokládá i úryvkem z eseje, který podle Bernetta vystihuje Musilovu stěžejní myšlenku o sportu: „*Koordinace nervů a svalů nerušená vůlí, záměrem a vědomím je největším lákadlem sportu*”.¹⁹ Na Ulrichovu charakteristiku a hledání pramenů Musilových reflexí navazuje Bennett výčtem hlavních motivů Musilova uvažování o sportu.

Prvním takovým tématem je propojení sportu s mystikou. Podle Bernetta je sport u Musila prolomením vědomé osobnosti, což Musila vede k otázce, proč lidé nekladou častěji sport do kontextu s mystickými náboženskými prožitky. Současně se ale Musil ironicky vyjadřuje k „*rozmazleným sportovcům, které svět považuje za geniální a kteří jen čekají, až budou prohlášeni za svaté*”.²⁰ Nejostřejší ambivalenci vidí Bennett v Musilově chápání ducha sportu, který se stává dalším z hlavních musilovských sportovních témat. Tato ambivalence se explicitně projevuje v eseji *Als Papa Tennis lernte*. Cituje: *Byl jsem zcela bezduchý, abych se druhého dne mohl opět probudit zcela duchovně čilý*. Druhým tématem musilovského sportu je podle Bernetta věčnost

17 Tamtéž, s. 148.

18 Kleist, Heinrich von: *Über das Marionettentheater* (1810), in: *Sämtliche Werke und Briefe in vier Bänden*, Bd. 3:

Erzählungen, Anekdoten, Gedichte. Schriften, hg. von Klaus Müller-Salget u. Stefan Ormanns, Frankfurt/Main 1997.

19 V textu chybí údaj k citacím, proto bohužel čtenář neví ze kterého eseje citace pochází.

20 Bennett, Hajo: *Musils Deutung des Sports*, s. 151.

a vážnost sportu v Musilově díle. Bennett si na základě různých úryvků v Musilových textech všímá jeho kritického přístupu k didaktickému a etickému využití sportu, obzvláště pak role sportu v budování charakteru. Všímá si, že postavy, které se o toto snaží Musil karikuje a zesměšňuje. Posledním, třetím tématem, které Bennett zmiňuje je Musilova kritika taktiky a strategie ve vrcholovém sportu.

Po vytyčení těchto základních musilovských témat připojuje vlastní hodnocení Musilovy koncepce sportu. Charakterizuje ji jako řetězec ambivalencí a dodává, že i přes Musilovu ironičnost a mnohoznačnost je zřejmé, že má Musil jasnou idální představu o sportovním počínání. Svým postupem záměrně uniká étosu přesnosti, institucionalizace a racionality.

Souhrnně lze říci, že Bennettův text *Musils Deutung des Sports* je pro hlubší badatelskou práci příliš obecný a bez potřebných bibliografických údajů působí zmíněné myšlenky někdy až zmatečně. Je však prvním úvodem do problematiky sportu u Musila a vytyčuje některá ze zásadních témat, která se v pozdější literatuře hojně objevují. Hajo Bennett čerpá Musilovy teze spíše z jeho esejů. Na pozadí románu *Muž bez vlastností* hlouběji rozvíjí jen téma spojitosti mystiky a sportu. Musilův význam sportu je v tomto textu jen v základním rozvrhu. Bennett nepředstavuje ucelený komplexní výklad, pouze vybírá z Musilových esejů a románu několik dílčích sportovních momentů, které bez využití další sekundární literatury komentuje. Text spočívá v Bennettově ryze osobním výkladu Musilových úvah. Mnohé z nich jsou však podnětné a jsou citovány dalšími autory, kteří se tématu sportu u Musila věnují.

Elisabeth Albertsen: Musilovský sport jako ryze racionální jev

V dalším textu z roku 1968 od autorky Elisabeth Albertsen je hlavním tématem protipól mystiky a racionality v díle Roberta Musila.²¹ Ač se zdá toto téma na první pohled vzdálené od tématu sportu, jsou v Musilově díle a především pak v románu *Muž bez vlastností* tyto okruhy těsně propojeny. Sportu v kontextu racia a mystiky je proto v knize věnován oddíl *Wissenschaft und Sport*, který je součástí podkapitoly *Der rationale Bereich*. Ten je pak součástí komparativní kapitoly *Der rationale und der*

21 Albertsen, Elisabeth: Ratio und "Mystik" im Werk Robert Musils, Nymphenburger Verl., München 1968.

mystische Bereich, ve kterém Albertsen srovnává protipól racia a mystiky. Autorka se zabývá jednotlivými komentáři tohoto problému v Musilových textech, také však hledá prvky racionality a mystiky v Musilově uvažování samotném. Co se explicitních poznámek o sportu týče, je úvodním autorčiným postřehem, že se Musil snaží postihnout podstatu sportování a sportovce. Jeho výklad povahy sportu je však veden v ironickém tónu. Zde autorka volně parafrázuje pasáže z románu i esejů, kde Musil posměšně hodnotí dobové nadšení rekordy a vrcholovým sportem. Albertsen současně správně poznamenává, že je sport pro Musila vážnou záležitostí, což dokládá jeho osobním vztahem ke sportu. Zaměřuje se na analogii, která v *Muži bez vlastností* panuje mezi sportem a vědou. Tato analogie je podle autorky zakořeněna v Musilově vnímání animální živoucí síly, která je společná dravcům a lidem. Dále však toto téma neprohlubuje a předkládá jen výčet citací z textu románu, kde je Ulrich charakterizován jako bojovné individuum, dravec a kde je jeho vědecká, matematická činnost kladena do souvislosti s tělesným cvičením. Autorka prezentuje sport v Musilově díle jako jednoznačně racionální fenomén, který je analogický s vědou a klade ho do protikladu k Musilovu vnímání mystiky. Ve výkladu musilovského vnímání sportu nabízí tento text nově přímý kontext mezi racionalitou, mystikou a sportem. Autorčiny úvahy o Musilově racionalistickém pojetí sportu byly však pozdějšími pracemi nepřímo vyvráceny.

Leo Kreuzer: Literární význam tématu sportu v *Muži bez vlastností*

Leo Kreuzer se musilovské tematice sportu věnuje v článku časopisu *Akzente* nazvaném *Das geniale Rennpferd* z roku 1970.²² Obecně pojednává o tématu sportu v literatuře v první polovině 20. století. Všímá si tématu sportu v dílech Thomase Manna, Bertolda Brechta a Roberta Musila. Již z názvu článku je zřejmé, že pro autora téma geniálního závodního koně reprezentuje motiv celého sportu v beletristické i básnické tvorbě počátku moderny. Ve své reflexi se soustředí přímo na 13. kapitolu z románu *Muž bez vlastností* o geniálním závodním koni.

22 Kreuzer, Leo: Das geniale Rennpferd. Über Sport und Literatur in: Akzente 6 (1970), s. 559 – 574.

V úvodu textu je opět představen hlavní protagonista románu Ulrich pomocí citací a charakteristik. Ulrichova snaha stát se významným mužem je nenadále ukončena četbou novinového článku o geniálním závodním koni. Celý projekt se mu pak zdá zbytečný a rozhodne se vzít si prázdniny od života. Na citaci této pasáže navazuje Kreuzer poznatkem, že je to právě tento moment v knize, kdy se Ulrich stává mužem bez vlastností, čímž přijímá a zároveň odmítá výzvu dobové sportovní řeči a činnosti.²³ Odmítá ji odchodem z bežecké dráhy, jejímž cílem je stát se významným mužem a přijímá ji ve svém rozhodnutí stát se mužem bez vlastností, tedy mužem bez sportovní řeči definovaného génia. Jeho nově zvolený stav muže bez vlastností je protestem proti pokřivenému oslavování extrémních sportovních výkonů a hodnocení na základě kategorií nově stanovených sportem. Ulrich trpí zjištěním, že dříve oslavované výkony ducha, především v oblasti umění, jsou nahrazeny rekordními tělesnými výkony sportovců. Kreuzer se domnívá, že tuto bolest pocíťovanou Ulrichem pocíťoval i samotný Musil, především pak při vnímání rostoucího významu sportu v literatuře a uplatňování sportovních taktik a metod v literární tvorbě. Iritace Ulricha ze slovního spojení „*geniální závodní kůň*” je v přesné analogii s literátovou iritací ze soudobé role sportu, ale i závistí způsobenou ztrátou svého vlastního prestižního postavení. Ulrichova reakce reflektuje podle autora článku novou fázi vztahu mezi literaturou a sportem.

Kreuzer se sice zaměřuje jen na jeden, nadto velmi konkrétní aspekt významu Musilova uvažování o sportu, prezentuje jej však velmi srozumitelně a precizně. V ohnisku autorova zájmu není filozofický význam kapitoly o geniálním závodním koni, ale to, jak kapitola reflektuje dobové společenské poměry a především její literární hodnota. Vzhledem k podrobnému studiu musilovské literatury mohu konstatovat, že se jedná o první reflexi významu tématu sportu v románu *Muž bez vlastností* pro vztah literatury a sportu v první polovině 20. století, a tedy i první reflexi tématu sportu u Musila z literárně teoretického hlediska.

23 Tamtéž, s. 560.

Hanns- Marcus Müller: Filozofické přesahy Musilovy koncepce sportu a její sepětí s koncepcemi Kleista a Nietzscheho

V roce 2004 vydal Hanns- Marcus Müller knihu *Bizepsaristokraten*.²⁴ Tato práce se stejně jako Kreuzerův text soustředí na téma sportu v literatuře, činí tak ale na větší ploše. Na Kreuzerův výklad Roberta Musila nenavazuje a věnuje se především Musilově esejistice. Zabývá se tématem sportu z věcného a z literárně teoretického hlediska, ale i z hlediska filozofického. První polovina knihy, *Das missvergnügte Vergnügen: Sport als Wille zur Individuation im Maschinenzeitalter*, se snaží obecně zařadit sport do kulturní společnosti počátku 20. století. Zmínky o Musilovi jsou zde sporadické a pouze věcně komentují jeho přínos k moderní sportovní esejistice. Müller reflektuje Musilovo vidění sportu v esejích jako posun modernity a kritiku demokracie. Cituje úryvek z eseje *Als Papa Tennis lernte*,²⁵ kde Musil hořce a ironicky komentuje přestavbu vídeňského Prateru na sportoviště.

Druhá polovina, která nese název *Nacktheit, Tierheit, Vitalismus: Der Sportkörper als secessio corporis* se zabývá filozofickými prameny moderního vnímání sportu. Jméno Roberta Musila se i zde objevuje jen v několika zmínkách a není mu věnována ucelená kapitola. Musilův filozofický odkaz se však prolíná celou druhou polovinou knihy a jeho uvažování o sportu je zmíněno v kontextech filozofických, historických i literárně teoretických.

Druhá podkapitola druhého dílu knihy, *Der Goldklang in dem Wort Leben*, je jednak výkladem koncepce tělesnosti Friedricha Nietzscheho a její komparace s filosofií sportu Maxe Schelera, dále pak analýzou scholastického konceptu duality duše a těla a jeho aplikací na moderní sport. Ačkoli se v oddílu, pojednávajícím o Nietzscheho pojetí tělesnosti, Musilovo jméno explicitně neobjevuje, je Nietzscheho koncepce sportovního asketismu a vitalismu, jak ji Müller označuje, základním pramenem sportovních úvah v *Muži bez vlastností*. Pokud hledáme explicitní zmínky o Musilovi v Müllerových úvahách filozofického rázu, najdeme je až v kapitole

24 Müller, Hanns - Marcus: "Bizepsaristokraten". Sport als Thema der essayistischen Literatur zwischen 1880-1930, Bielefeld 2004.

25 Als Papa Tennis lernte, in: Robert Musil, GW Band 7, s. 688.

2.2 *Sport als Kritik des Dualismus von Körper und Geist.*²⁶ Tato dualita je jedním z ústředních Musilových témat v úvahách o sportu, a proto není divu, že je Musil právě v této kapitole zmíněn v souvislosti s novým dobovým trendem, který sportu přisuzuje náboženský podtext a sportovce pasuje do role světce nové doby.

Musilově uvažování o sportu je následně věnována celá třetí kapitola druhé části knihy, *Vom Glanz des Gedankens, zu den Primaten zu gehören: Musils Sportverständnis auf den Spuren Nietzsches und Kleists.*²⁷ Autor se nejprve zabývá Nietzscheho tezí o podstatě dravého zvířete v člověku, jež s sebou nese zdraví a sílu, která se promítá podle Müllera do sportovního ducha počátku 20. století. To že má sportovec jako dravé zvíře v Robertu Musilovi rozhodného literárního zastánce, se autor knihy snaží v této kapitole dokázat. Podle Müllera spatřoval Musil hlavní podnět sportovní aktivity ve faktu, že je sportovní prožitek vědomím reflektován až zpětně. Tělesná síla se osvobozuje od vlivu kontrolujícího ducha, nastává stav vědomí ambivalence. Cíl sportovní aktivity je u Musila relativizován, protože člověk ovládající své tělo nesleduje cíle, ale vlastní svůj cíl.²⁸ Toto vnímání sportu je podle Müllera výsledkem ideální souhry koordinace tělesné síly a pozornosti. Jak u Kleista, tak u Musila se objevuje chvála nevědomého pohybu, který je v prvním případě reflektován z venku, v případě Musilově je reflektován zpětně. V této pasáži se autor textu odvolává i na román *Muž bez vlastností*, konkrétně na Ulrichovo hodnocení sportovního prožitku oceňující automatizované vědomí, které tento prožitek provází. Tato myšlenka opět v radikalizované podobě směřuje ke Kleistově tezi, že nejdokonalejší ladnost se objevuje v těle, které neřídí žádné anebo nekonečné vědomí, *v loutce nebo v Bohu.*²⁹

Oproti tomu je podle Müllera v Musilových esejích vnímání sportu představováno přímo a bez prostředníka, jakým je v románu Ulrich. Sport je v esejích prezentován jako návrat ke starým emocím, jako smysluplný atavismus.³⁰ To dotvrzuje citát z eseje

26 Müller, Hanns- Marcus: "Bizepsaristokraten", s. 109.

27 Tamtéž, s. 116.

28 Tamtéž, s. 118: "Die Relativität von Absichten wird ausgeschaltet, der sich seines Körpers bedienende Mensch *verfolgt* nicht Ziele, er *besitzt* ein Ziel."

29 Kleist, Heinrich von: Über das Marionettentheater, in: H.v.K., Werke 3, s. 366 "in dem Gliedermann oder in dem Got".

Výraz Gliedermann je obtížně přeložitelný do češtiny, a proto jsem ho volně přeložila podle kontextu teze.

30 Müller, Hanns- Marcus: "Bizepsaristokraten", s. 120.

Kunst und Moral des Crawlens: "Nehledejte ve sportu v žádném případě vysoké, ale vždy pouze to nízké! Toto je dnes v hodnocení zaměňováno."³¹ V eseji je tento omyl vysvětlen faktem, že jsou živočišné kvality, ke kterým Musil přičítá i genialitu, chybně přisuzovány mravním a rozumovým kvalitám. Musilův zájem o vědomí zvířat a člověka jako zvířete dokládá Müller citacemi z deníků. Mostem mezi zvířecostí a genialitou je podle Musila "psychotechnika", výzkum nejlepšího možného provedení úkolu. Musil takové úkoly sám zadával a zkoumal a analyzoval své výsledky. Z výše uvedeného podle Müllera vyplývá, že slavná 13. kapitola románu *Muž bez vlastností* ironicky pojednává o závodním koni, zároveň je však zřejmé, že zmíněný kůň je skutečně geniální, neboť nejlepším možným způsobem využívá své síly a génius není pro Musila ničím jiným než výrazem síly.³²

I z Musilových esejů je podle Müllera zřejmé, že sport je ve své ideální podobě hrubý, syrový, neformovaný intelektem. Dodává, že hrubost a hloupost však není v žádném případě v Musilově koncepci analogická. Hrubost "člověka síly" nachází u Musila pouze jediného zástupce - boxera. Musilovo vnímání sportu se vztahuje výhradně na boj a dobývání. Müller uvádí, že stejně tak i věda nachází v emoční prázdnotě těla připraveného k boji svůj předobraz, proto není náhodou, že Ulrichův poslední pokus stát se významným mužem je na poli matematické vědy. Musil v Müllerově výkladu navrhuje ideální obraz duchovní síly podle předobrazu tělesné síly a její sportovní metodiky. Přesně trénovanému tělu odpovídá srovnatelně silný duch. Tělo a duch nejsou v Musilově filozofii protiklady, jsou dvěma směry, kterými se rozvoj jedince může ubírat.

Müllerův výklad je velmi komplexní, přesto si udržuje jasnost a přehlednost výkladu, neboť je tématicky i metodicky vhodně rozdělen do dvou částí, které se doplňují. První část tvoří komentář sekundární literatury zabývající se sportem ve společnosti na počátku modernity a autorské reflexe sportovních témat v esejistické literatuře. Přístup druhé části je analytický a tématicky se zaměřuje na dva okruhy: Musilovy filozofické prameny a vývoj ambivalentního vnímání těla a ducha v Musilových úvahách.

31 Musil, Robert: *Kunst und moral des Crawlens*, in. *Der Querschnitt* 12 (1932), H. 6, s. 416 "Suchen Sie auf keinen Fall im Sport das Hohe, sondern immer nur das Niedere!" Das wird heute im Wert verwechselt."

32 Müller, Hanns- Marcus: "Bizepsaristokraten", s. 121.

V bibliografii této knihy nenajdeme předešlé tituly. Lze z ní vyvodit, že Müller v první části využíval pouze četnou historickou a literárně teoretickou literaturu, naproti tomu v druhé se opřel pouze o dobové prameny. Hlavní přínos této práce shledávám ve skutečnosti, že na rozdíl od ostatních prací Müller podrobněji zkoumá filozofické přesahy Musilovy koncepce sportu a dává ji do kontextu s koncepcí tělesnosti Friedricha Nietzscheho. Tato spojitost sice není v Musilových textech jednoznačně vyslovena, je však implicitně přítomná obzvláště v jeho vnímání ambivalentní povahy sportu. Tomuto tématu se budu podrobněji věnovat v následující kapitole tohoto textu.

Herman Bausinger: Rozpor ve výkladu musilovských pojmů

V knize *Sportkultur* Hermanna Bausingera z roku 2006 najdeme kapitolu *Robert Musil und die Körperkultur*.³³ Úvodní oddíl je věnován obecnému úvodu do historické problematiky tělesné kultury v Německu. Druhý oddíl navazuje na téma tělesné kultury představením tématu geniálního závodního koně v článku Leo Kreuzera o 13. kapitole *Muže bez vlastností*. Bausingerův výklad této pasáže spočívá v tvrzení, že vyzněním kapitoly je vítězství tělesných sil nad duchem a odevzdanost hlavního hrdiny sféře možností. Hlavní zvrát v románu se tedy stane skrze sportovní událost. Následující odstavec se věnuje Musilovým esejím a poznámce, že Musil má k výrazu „*Körperkultur*“ kritický postoj a ve svém díle ho zmiňuje jen jednou, a to v ironickém duchu v esejí *Als Papa Tennis lernte*. Autor se zabývá důvodem, proč Musil neuvádí toto slovní spojení v celku, jak bylo běžně zvykem, ale zvlášť *Körper-„Kultur“*. Tato drobná nuance oddaluje pojem kultury od těla a dokazuje Musilovu distanci vůči pojmu tělesné kultury. Kontext ve kterém je zmíněné slovní spojení využito je totiž: *Se skutečností, že dnes vlastníme tělesnou „kulturu“ tedy nic nepořídíme*.³⁴ Následuje ironická pasáž o stavbě velkého olympijského stadionu, kterému jsou obětovány poslední zbytky Prateru. Musil nabízí skeptickou prognózu vítězství sportu nad přírodou, *když se poslední strom v Prateru stane členem nějakého sportovního*

33 Bausinger, Hermann: *Sportkultur*, Attempto Verl., Tübingen, 2006 s. 159 – 169 – Robert Musil und die Körperkultur.

34 Als Papa Tennis lernte, in: Robert Musil, GW Band 7, s. 690. „Gegen die Tatsache, daß wir heute eine Körper-„Kultur“ besitzen, ist also nichts zu machen.“

spolku.³⁵ Kriticky dodává, že toto vítězství sportu nad přírodou je doprovázeno i vítězstvím na uměním, které se stává pouhým sluhou myšlenky znovuzrození těla.

Další oddíl se věnuje Musilově úvaze o vítězství sportu nad duchem. Právě přemožení přírody a umění je pro Musila znamením porážky ducha. Předcházející autoři, snažící se o postihnoutí motivu sportu u Roberta Musila, často operovali s pojmem *duch*, ale až u Bausingera se dozvídáme bližší informace k Musilově komplikovanému vnímání tohoto ústředního pojmu. Podle Bausingera je zřejmé, že pro Musila má pojem *duch* mnoho různých významů a konceptů, mezi kterými však lze tušit jistou spojitost. Tudíž užití tohoto slova naní nahodilé, i když je užíváno v různých kontextech. Jedním z hlavních motivů je *duch století*, který je, jak autor usuzuje, podle Musila zcela bezduchý. Toto konstatování má úzkou spojitost s Musilovou koncepcí sportu jako bezduché síly a je důsledkem významné důležitosti sportu ve 20. století. Tématu ducha ve sportu je věnována i další kapitola *Geist und Geistesabwesenheit im Sport*.³⁶ Jsou zde citovány pasáže, kde Musil naopak snižuje distanci mezi tělesnou kulturou a duchovní kulturou a přiznává sportovnímu výkonu drobná duchovní vypětí, například odvahu, výdrž, bezpečí a klid. Musil ale těmito poznámkami jen naznačuje důvěru v argumenty podporující výchovný charakter sportu.³⁷ Z Musilova citátu - “*Das Wesen des Ich leuchtet in den Erlebnissen des Sports aus dem Dunkel des Körper empor*” (Podstata Já vyzařuje ve sportovních prožitcích z temnoty těla), je zřejmá spojitost ducha a tělesného výkonu.³⁸

V následujícím oddíle představuje Bausinger další Musilův stěžejní sportovní esej *Kunst und Moral des Crawlens*, který se zabývá myšlenkou plaveckého stylu jako umění, a esej *Durch die Brille des Sports* o spojitosti vědomí a těla ve sportovním výkonu. Podkapitola *Mystische Entrückung* uvádí spojení ducha a sportu v Musilově uvažování do kontextu s mystikou a mystickým zážitkem. Autor se domnívá, že se Musilovo vnímání sportu nevyznačuje tvrzením, že by byla sportovní činnost zcela bezduchá. Dokládá to esejem *Durch die Brille des Sports*, v němž se Musil dotazuje,

35 Als Papa Tennis lernte, in: Robert Musil, GW Band 7, s. 691. “[...] wen der letzte Baum des Wiener Praters Mitglied eines Sportvereins sein wird.”.

36 Bausinger, Hermann: Sportkultur, s. 162.

37 Tamtéž.

38 Als Papa Tennis lernte, in: Robert Musil, GW Band 7, s. 691.

*proč není sport uváděn častěji do kontextu s mystickými potřebami moderního člověka.*³⁹ Toto téma se stalo i hlavním motivem sportovních událostí v románu *Muž bez vlastností*, především v pasáži o Ulrichově nočním přepadení, které je explicitně popisováno jako mystický zážitek. U takových sportovních prožitků nezáleží na výsledku, neboť se jedná o stav chvilkového šílenství, pozitivního, vyššího stavu.

Zatímco rané texty uvádějí Musilův odpor k didaktickému využití sportu, Bausingerův text jako první zdůrazňuje Musilův pozitivní vztah k tomuto potenciálu tělesného cvičení. Bausinger poznamenává, že Musilovy úvahy jsou často velmi útržkovité a nekonkrétní a je obtížné z nich vyextrahovat jasnou a srozumitelnou koncepci. Tato poznámka se dle mého názoru týká především Musilovy koncepce ducha, nicméně do jisté míry ji lze vztáhnout i na Musilovo pojetí sportu.

Herman Bausinger představuje Musilův román *Muž bez vlastností* a tři stěžejní sportovní eseje. Z každého díla si však vybírá jen dílčí myšlenku a citaci, která směřuje k tématu spojitosti ducha a sportu v Musilově uvažování. Toto téma autor přehledně systematizuje, nicméně zdaleka nevyčerpává. Na závěr uvádí stručnou bibliografii k textu. Ta však nemůže nahradit zásadní nedostatek – absenci poznámkového aparátu a údajů k citacím, proto je text v tomto aspektu poněkud nepřehledný.

Anne Fleig: Kompletní věcný přehled tématu sportu v Musilově díle, úvod do jeho filozofického a estetického přesahu

Habilitační práce *Körperkultur und Moderne* s podtitulem *Robert Musils Ästhetik des Sports* je zatím nejpodrobnější a nejrozsáhlejší odbornou prací na téma tělesné kultury ve 20. století a sportu v Musilově díle a filozofii.⁴⁰ Kniha je rozdělena do sedmi hlavních kapitol, z nichž poslení tři přímo pojednávají o tématu sportu v Musilových esejích a románu *Muž bez vlastností*. Úvodní kapitoly jsou pak věnovány vytyčení cíle práce, historickému úvodu do problematiky sportu v Evropě a roli sportu v rakouské kulturní avantgardě. I v těchto třech úvodních kapitolách lze najít odkazy k Musilovi, které osvětlují pozdější postřehy, většinou se ale jedná o historická a kulturní

³⁹ Bausinger, Hermann: Sportkultur, s. 163.

⁴⁰ Fleig, Anne: Körperkultur und Moderne. Robert Musils Ästhetik des Sports. Walter de Gruyter, Berlin 2008.

témata, která se týkají sportu a s Musilem souvisí jen nepřímo.

Fleig v úvodu prezentuje základní tezi Musilovy koncepce sportu, která spočívá ve snaze odporovat vnímání těla jako stroje a postavit oproti tomuto vědeckému konceptu představu sportujícího těla jako umění. Musilova estetika sportu pramení ze *snahy uniknout modernitě na základě jejích vlastních podmínek*.⁴¹ Fleig postupuje ve třech základních krocích. Prvním je představení spojitosti vědy a sportu, techniky a kultury, čímž si připravuje vhodné pole pro následující dva kroky, které spočívají v komentáři Musilových sportovních esejů a na závěr i Musilova románu *Muž bez vlastností*. Při snaze o objasnění Musilova osobního přístupu ke sportu čerpá autorka z již zmíněné rozsáhlé biografické práce Karla Corina. Z tohoto textu pochází citovaná myšlenka, že Ulrichův útěk do stavu bez vlastností je v podstatě útekem do světa bez génia. Autorka komentuje dosavadní mezeru na poli bádání v oblasti výzkumu Musilovy estetiky sportu a klade si za cíl umístit svá zkoumání do pole mezi vědu a umění. Touto výzvou končí úvod textu a pokračuje kapitolami, které uvádějí čtenáře do problematiky sportu v období počátku modernity jak z historického, tak i z kuturního hlediska.

Další explicitní zmínka o Musilovi se objevuje až ve čtvrté kapitole *Sport als Medium der Kulturkritik*, která je věnována eseji *Als Papa Tennis lernte* z roku 1931. Autorka podrobně rozebírá hlavní témata a podněty tohoto eseje v šesti oddílech s cílem postihnout jeho filozofický a estetický obsah. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce nebudu zvlášť komentovat každý oddíl, ale zaměřím se jen na nejrelevantnější autorčiny poznatky k tématu Musilovy estetiky sportu.

Esej *Als Papa Tennis lernte* vykládá Fleig jako kritiku institucionalizace a komercializace sportu. V Musilově kritickém hodnocení dobového, racionalizovaného sportu odkrývá jeho ambivalentní vztah k modernitě a z toho vyplývající ambivalentní postoj ke sportu samotnému. V tomto eseji se také výrazně ozývá Musilova polemika o spojitosti ducha a těla, které je věnován další oddíl kapitoly. Pro Musila je prožitek sportovní činnosti čistě individuální a soukromou záležitostí, která motivuje k estetickému prožívání, vyznačujícím se právě nepřítomností ducha. Cituje zde již zmíněnou větu, ve které Musil uvádí, že se musel uvést do stavu naprosto prostého ducha, aby se příštího rána mohl zase probudit

41 Tamtéž, s. 3.

duchovně čersvý.⁴² Osvobozující moment sportu spočívá právě v jeho estetickém potenciálu, vyplývajícím ze sportovní hravosti. Ten však nemůže být nikdy prožíván masově, ale pouze individuálně. Tento prožitek charakterizuje Musil jako “stav vznášení se”. Podle Fleig tento stav necharakterizuje jen Musilův vztah ke sportu, ale i jeho celkový přístup k esejistice, který Musil v *Muži bez vlastností* opsal jako “pohyb pohnutého”.⁴³ I v eseji *Als Papa Tennis lernte* je sport, konkrétně tenis, popisován jako dobrodružství, což je opět moment opakující se i v *Muži bez vlastností*. Motiv sportu jako dobrodružství je další zásadní charakteristikou Musilova uvažování o sportu. Závěrečným postřehem je Musilovo analogické chápání estetického prožitku přírody a sportovního těla, které spočívá v oproštění od racionálního porozumění jejich podstaty. Tento zdroj estetického prožitku přírody a sportujícího těla je autorkou charakterizován jako “*nacktes Draussen*”, nahý zevnějšek.

Pátá kapitola pojednává o Musilově pozdějším eseji *Kunst und Moral des Crawlens* z roku 1932. V tomto eseji je stejně jako v *Muži bez vlastností* tělo sportovce charakterizováno systematickým tréninkem, který se vyznačuje precizní souhrou pozornosti a pohybu svalů a nervů.⁴⁴ Takový trénink podle Fleig vede k technizaci těla vázaného na pohybové vzorce. Právě trénink stanovuje silové pole mezi individualizací a normativností sportovní činnosti. Dalším zásadním tématem v tomto eseji je problém stylu, ve kterém Musil propojuje problematiku sportu a umění. Fleig se domnívá, že styl u Musila souvisí s problémem jednostranné racionality. Protimluvy moderní racionality se jak v esejích, tak i v *Muži bez vlastností* zhmotňují v podobě vědy, a vědce – matematika, který má utopickou a vášnivou podstatu.⁴⁵ Třetím výrazným motivem tohoto eseje na který se autorka zaměřuje je *šílenství* jako dvojsmyslná charakteristika moderního sportu. Vnímá ho na jedné straně jako koncentrovanou vitalitu na druhé straně jde o propojení vnitřního a vnějšího, jednání a prožitku. V propojení zdatu a výkonu se nachází utopie sportu, která předznamenává etické a estetické aspekty v eseji *Kunst und Moral des Crawlens*.

Šestá kapitola pojednává o sportu v *Muži bez vlastností*. Tato kapitola tvoří

42 *Als Papa Tennis lernte*, in: Robert Musil, GW Band 7, s. 692.

43 Fleig, Anne: *Körperkultur und Moderne. Robert Musils Ästhetik des Sports*, s. 151.

44 Tamtéž, s. 181.

45 Tamtéž, s. 195.

takřka čtvrtinu celé knihy, proto shrnu jen nejzásadnější autorčiny postřehy. Úvodem je citace Heinricha von Kleista, která předznamenává silný vliv tohoto autora na koncepci sportu Roberta Musila. Autorka tématicky postupuje od Ulrichova projektu “prázdnin od života”, který přímo souvidí se vznikem moderního sportu k problematice mužnosti, problematice génia a vztahu mezi sportem a mystikou.⁴⁶ Tímto se skutečně maximálně vyčerpává věčná soustava filosoficko – estetických témat, která tvoří koncepci sportu v *Muži bez vlastností*.

Nejprve se Anne Fleig stručně věnuje obecnému obrazu sportu v románu, který stejně jako v esejích charakterizuje *praxe pohybujícího se těla jako média reflexe*. V románu tato praxe přináší na jedné straně vědeckou racionalitu moderního životního prostředí, která je formována tendencemi směřujícími k normativnosti povstávající masové kultury a s nimi spojeným znehodnocením subjektivního prožitku. Na druhou stranu sport projevuje svůj bojovný a kritický postoj vůči skutečnosti. Tento přístup umožňuje představit Ulricha jako reflexivní postavu, jako sportovce ducha, jehož trénink spočívá především v cvičení ducha a míří ke změně skutečnosti. Tomu odpovídá musilovský “andere” Zustand (jiný přístup) a plánované prázdniny od života. V reflexi sportovního zážitku, který Ulrich částečně spojuje s mystickými prožitky se ukazuje estetický program románu.⁴⁷ Autorka si také všímá kontextu, ve kterém je o sportu pojednáváno. V první knize *Muže bez vlastností* se jedná především o okruh racionality, zatímco druhá kniha se koncentruje na okruh mystiky. Tím Anne Fleig vysvětluje, proč se sport objevuje v knize především v prvním díle. Formální styl, jakým je téma sportu předkládáno hodnotí jako ironický. Tato ironie ale není pouhým prostředkem znázornění, ale zároveň postojem ke světu, který může být charakterizován jako pohyb poznání - “Erkenntnisbewegung”.

Následuje podobně detailní rozbor výše uvedených témat, ne však v autorkou uvedeném pořadí. První podkapitola *Männer und Masken* se věnuje tématu krize mužnosti ve vztahu k hlavnímu protagonistovi románu. Pro Ulricha stejně jako pro Musila je mužnost pouhým vnějším konstruktem. Stejně jako v ostatních Musilových dílech jsou obzvláště mužské postavy charakterizovány pomocí svého postoje ke

⁴⁶ Tamtéž, s. 213.

⁴⁷ Tamtéž, s. 214.

sportu. Ulrich je paradoxně představen jako trénující atlet a boxer. Tyto dovednosti jsou ale na rozdíl od ostatních postav románu jen jeho vnější kvalitou, se kterou se přestává identifikovat a která se stává pouhou *maskou sportu*. Právě proto, aby se zbavil tohoto vzoru a normy, vezme si Ulrich prázdniny od života a postaví svůj život mimo sportovní praxi. Ta ale zůstává v románu jako médium kulturní kritiky přítomná. Podle Fleig tedy sport už není od 13. kapitoly prakticky provozován, zůstává ale předmětem reflexe. Masku mužnosti je tedy pro Ulricha jen pouhou maškarádou, která zakrývá jeho vnitřní rozpory. V pozdější kapitole, kde se autorka věnuje motivu Ulrichovi sestry a ženskosti v románu, poznamenává, že odhozením této masky se Ulrich vzdává vnějšího mužného konstrukt, bouří se proti zavedeným normám pohlavní příslušnosti a přibližuje se ženskému pólu své osobnosti, který vrcholí setkáním se sestrou Agátou.⁴⁸ Tomuto tématu je věnován celý druhý oddíl první podkapitoly *Sport im Spiegel: Die Schwester*.

Hlavní význam masky sportu a mužnosti dává Fleig do přímé souvislosti s názvem románu, protože Ulrichův konstrukt mužnosti bezprostředně souvisí s projektem muže bez vlastností. V problematice mužnosti je zakořeněno i jedno z hlavních témat modernity a upadající městské společnosti, kterým je otázka identity vlastního Já. Hledání identity je dalším ústředním tématem Musilova románu. Autorka se domnívá, že toto téma souvisí právě s románovou reprezentací krize mužnosti. Masku sportu se jeví jako estetizace těla prostřednictvím moderních prostředků a platí jako radikalizace dandysmu.⁴⁹

Na téma krize identity se zaměřuje druhá podkapitola *Das Genie der Rennpferde*. Autorka charakterizuje Ulricha jako muže v neustálém napětí mezi normativností a individualizací. Je zmítán touhou stát se významným mužem po vzoru svého otce, který je typem muže s vlastnostmi. Tento projekt však zkrachuje v okamžiku četby novinového článku o geniálním závodním koni. V Musilově koncepci sportu je věda modernímu sportu analogická stejně jako je analogické myšlení a trénink. Z tohoto postoje vyplývá i Ulrichovo rozhodnutí opustit vědu a sport jakožto reprezentanty svého maskovaného Já a odevzdat se sféře možnosti, stavu bez Já, stavu bez vlastností,

⁴⁸ Tamtéž, s. 232.

⁴⁹ Tamtéž, s. 227.

kde jedinou identitou zůstává vytrénované tělo, skořápka, kterou si za svůj život vytvořil. Anne Fleig se dále věnuje i otázce, proč Musil zvolil právě závodního koně, kterou vysvětluje dobovými společenskými normami. Také se domnívá, že postava geniálního závodního koně implikuje kritiku estetických norem, neboť není uměleckým produktem, ale pouhým pohybem. Tato zpráva o sportovní činnosti je zároveň kritikou dobového mediálního sportovního diskurzu. Fleig klade slovo kůň, *das Pferd*, do souvislosti s ženským atributem, který v knize představuje sexuální objekt. I tento fakt je počátkem otřesení Ulrichovi masky mužnosti.

V další podkapitole se Anne Fleig věnuje tématu génia, které přímo navazuje na téma geniálního závodního koně. Zde představuje spojitost Musilova vnímání tohoto konceptu s koncepcí génia Friedricha Nietzscheho. I ten přisuzuje zvířatům schopnost geniality. Musil se k Nietzscheho pojetí geniality zvířat ironicky vyjadřuje v eseji *Durch die brille des Sports* slovy: *Je báječné, že jsme jako kůň, neměli bychom si však hned myslet, že tento je nadčlověkem.*⁵⁰ Koncepce geniality u Musila nesměřuje podle Anne Fleig ani tak k otázce po povaze génia, ale především k otázce zda se v dnešních životních podmínkách může vůbec génius rozvinout a ke kritice devalvace pojmu génia kultem čísel, rekordů, racionalizace a nadužívání tohoto pojmu v médiích.⁵¹ Dále se Anne Fleig detailně zabývá spojitostí existence bez vlastností a genialitou s koncepcí prázdnin od života, postojem, který charakterizuje Ulrichovo počínání jako muže bez vlastností.

Závěrečná kapitola je věnována tématu sportu a mystiky, které se prolíná jak Musilovými esey, tak i zmiňovaným románem. V románu se týká především Ulrichova vypořádání se s mystickými prožitky, které mají často sportovní a reflexivní charakter. Zde se objevuje již známá citace Ulrichova nočního souboje, který je charakterizován jako mystický zážitek a sportovní dobrodružství. Konstrukce sportovního pochybení v této události umožňuje Ulrichovi nevidět tuto událost jako napadení jednoho individua, ale jako událost na základě které lze interpretovat moderní životní poměry. Ty charakterizuje nepřátelství na které Ulrich zareagoval příliš pomalu. Boj tedy necharakterizuje jako přepadení, ale jako sportovní

50 *Durch die Brille des Sports; Randglossen zu Tennisplätzen; Der Praterpreis*, in: ebd. Bd. 7, Gesammelte Werke in neun Bänden, herausgegeben von Adolf Frisé, Hamburg 1978, s. 794

51 Fleig, Anne: *Körperkultur und Moderne. Robert Musils Ästhetik des Sports*, s. 252.

konkurenci. Z této události Fleig odvozuje Musilovu koncepci pozornosti a koncentrace. Do tématu spojitosti mystiky a sportu spadá i již zmíněný citát z eseje *Als Papa Tennis lernte: Bytost Já probleskuje při prožitcích sportu z temnoty těla*.⁵² Tento citát naznačuje Musilův postoj k zářící aktivitě ducha oproti pasivní temnotě těla. Musil s nelibostí pozoruje systematizaci a racionalizaci mystických událostí a propojuje tuto racionalizaci se stejnou tendencí ve sportu. Zároveň sport považuje za jev, který sám racionalizuje mystické události, neboť k nim nabízí funkční náhradu. V *Kunst und Morals des Crawlens* Musil zmiňuje styl jako náhradu normativnosti. Sport je součástí racionalizační kultury a zároveň buduje základ pro mystické prožitky. V této dvojsmyslnosti spatřuje podle Anne Fleig Robert Musil ambivalentní kvalitu sportu.

Pro uchopení tématu estetické koncepce sportu v Musilově *Muži bez vlastností* je však nejpodstatnější druhý oddíl Exkursu knihy *Körperkultur und Moderne* s názvem *Training für die Möglichkeit – Musils Ästhetik des Sports*.⁵³ Jedná se o vůbec první pokus shrnout toto téma v Musilových úvahách. Fleig konstatuje, že jsou Musilovy úvahy o teorii umění založeny na různých formách estetických zážitků. Sport je v jeho uvažování jednoznačně jednou ze základních forem takových zážitků, neboť Musil staví pohyb těla do centra své estetické teorie. Musilova estetická koncepce sportu propojuje reflexi sportovní události jako média kulturní kritiky, prožitek pohybujícího se těla ve sportu a sebereflexivní křížení myšlenky a tělesného pohybu jako možné formy estetického poznání.⁵⁴ Důrazem na pohyb navazuje na literárně kritickou tradici 18. století, kterou charakterizuje srovnávání živosti a pohybu. Koncepce dvojího pohybu u Kleista motivuje Musilovo esejistické představení sportu. Sport ve svém výsledku slouží jako rušitel hranic mezi skutečností a možností. Musil zároveň podle Fleig radikalizuje estetickou tradici představení pohybu neboť ji staví do současného vědeckého kontextu.

V závěrečné kapitole svého textu shrnuje Anne Fleig Musilovu estetickou koncepci sportu následovně. Musil představuje koncept umění překračujícího a ničícího hranice, tento koncept se vztahuje i na sport jakožto estetický zážitek. Estetický potenciál

⁵² Als Papa Tennis lernte, in: Robert Musil, GW Band 7, s. 690.

⁵³ Fleig, Anne: Körperkultur und Moderne. Robert Musils Ästhetik des Sports, s.303.

⁵⁴ Tamtéž.

pohybu se skrývá v oblasti neovládané vědomím. Musil kritizuje racionalizovaný pohyb, a proto se zaměřuje na okamžik prožitku, který uniká vědomí a v této negaci života a odtržení nachází možnost jiné formy smyslového vnímání. Dodatečná reflexe pak umožňuje uplatnění tohoto prožitku v literárním díle a zároveň formulaci etické podoby estetického prožitku.⁵⁵

Podle Fleig Musil zcela vynechává, na rozdíl o jiných dobových autorů, perspektivu publika a koncentruje se výhradně na prožitek sportovce. Fleig zde často cituje Musilovu estetickou studii *Ansätze zur neuen Ästhetik*, která se sice týká spíše estetiky filmu než estetiky sportu, je však jedním ze základních textů k Musilově obecné estetické koncepci. Umění podle této studie nepřináší stejný estetický prožitek jako sport, protože ten je prožitkem sebe sama. Sportovní výkon se v Musilově koncepci stává tvořivým procesem, zdvojením Já. Produktivitu reflexe ze strany diváka vidí Musil velmi skepticky, proto také kritizuje vrcholový sport podmíněný diváckou pozorností. V tomto bodě spočívá podle Fleig hlavní ambivalence Musilova vztahu ke sportu. V konfliktu prožívajícího individua a divácké masy. Ve studii *Ansätze zur neuen Ästhetik* podtrhuje význam zpětné reflexe estetického prožitku. Tento předpoklad označuje Fleig za jeden ze stežejních programů *Muže bez vlastností*. V možnosti nového smyslového vnímání skrze sport leží utopický potenciál v myšlení Roberta Musila. Protože se ale jedná o rychlý sled pohybů a sebemenší myšlenka tento stav ruší, není tento stav trvalý. Anne Fleig představuje vztah Roberta Musila ve dvou rovinách. V rovině subjektivního prožívání skrze sport a v rovině vztahu k masám, který je analogický vztahu k přírodním vědám. Svou knihu uzavírá tvrzením, že specifíkem Musilovy koncepce sportu je právě její estetický ráz.

Habilitační práce Anne Fleig přistupuje k problematice tělesnosti v díle Roberta Musila především z hlediska literárně teoretického. Jejím hlavním přínosem je zcela vyčerpávající katalogizace všech zmínek o sportu v Musilově díle a zasvěcený komentář na pozadí dobových dokumentů i novějších odborných prací. Obsahuje vyčerpávající poznámkový aparát a obsáhlou bibliografii v závěru práce. Ta slouží jako takřka vyčerpávající zdroj odborných musilovských textů, zahrnuje však i četné odkazy na literární díla Musilových současníků a odborné texty o sportu a tělesnosti.

⁵⁵ Tamtéž, s. 309.

Anne Fleig se nevymezuje proti závěrům předešlých musilovských autorů a z textu je zřejmé, že ač se autorka v závěru pokouší o vlastní charakteristiku Musilovy koncepce sportu, nejedná se o hlavní záměr práce. Úvahy o sportu jsou v Musilově díle roztroušeny a netvoří podle autorky jednoznačný celek, proto nenabízí ani Anne Fleig ucelenou Musilovu koncepci sportu.

II. Vlastní reflexe Musilovy filozofie sportu

Ačkoli je literatura, týkající se tématu sportu a tělesnosti v tvorbě Roberta Musila rozsáhlá, nebyla zatím s to jeho názory celistvě postihnout. Autoři považují Musilovy názory za příliš nejednoznačné či dokonce rozporuplné, a proto se vyhýbají uceleným závěrům. V následující kapitole se pokusím vysvětlit, proč se dosavadní literatuře jeví Musilovy názory na sport nejednoznačné, ukáži nesprávnost takového závěru a následně nabídnu vlastní řešení, jak je scelit. Na rozdíl od předešlých badatelů se nezaměřím na Roberta Musila z historického či literárně teoretického hlediska, ale výhradně z hlediska filozofického. Vycházím z předpokladu, že scelení Musilových názorů na sport a tělesnost není možné bez nalezení filozofické inspirace, která tvoří rámec jeho úvah. Dosavadní bádání je v tomto ohledu neúplné, neboť omezuje Musilovu inspiraci na Heinricha von Kleista.¹ Částečně se tento nedostatek podařilo odstranit jen Hannsi- Marcusu Müllerovi. Ten v již zmíněném textu *Bizepsaristokraten* oprávněně naznačil souvislost mezi Musilovým uvažováním a uvažováním Friedricha Nietzscheho. V této souvislosti je však třeba vyzdvihnout, že Musil se sice o Nietzschem často zmiňuje, avšak nikdy v přímé souvislosti se sportem. Nietzscheho uvažování o tělesnosti se navíc netýká přímo sportu a je často součástí širší polemiky o kritice morálky. Navzdory tomu je podle Müllera právě Nietzsche jedním z prvních myslitelů, kterému se daří shrnout sportovně-teoretický diskurz a vytyčit jeho základní pojmy, čímž předjímá Musilovy názory.² Přes podnětné dílčí postřehy nenajdeme ani v Müllerově výkladu ucelenou hypotézu o spojitosti myšlení Friedricha Nietzscheho a Roberta Musila. Cílem předložené práce je proto představit společné rysy v úvahách obou autorů. V Nietzscheho případě budu čerpat především ze dvou pramenů: z kapitoly *O těch, kdož povrhují tělem* z *Tak pravil Zarathustra* a kapitoly *Co znamenají asketické ideály?* z *Genealogie morálky*. Přihlédnu rovněž ke studii o Nietzscheho koncepci tělesnosti od Volkera Caysy z publikace *Nietzsche-Handbuch. Leben-Werk-Wirkung*.³

1 Fleig, Anne: Körperkultur und Moderne. Robert Musils Ästhetik des Sports, s. 211-213, 263, 275 – 276, 303, 308 – 309.

Bernett, Hajo: Musils Deutung des Sports, s. 149.

2 Müller, Hanns- Marcus: Bizepsaristokraten, s. 106

3 Caysa, Volker: Leib/Körper in. Nietzsche-Handbuch. Leben-Werk-Wirkung. Hg. von Henning Ottmann, Stuttgart-Weimar, Verlag J. B. Metzler 2000

Vlastní výklad jsem rozdělila na dvě části. První navazuje na tvrzení Hannse-Marcuse Müllera, že Musilova koncepce sportu souvisí s uvažováním o tělesnosti Friedricha Nietzscheho. Tento výklad se člení na tři části vymezené třemi společnými motivy jejich úvah o tělesnosti a sportu.⁴ První část zkoumá účel tělesné činnosti, druhá vztah mezi tělem a duchem a třetí zvířecí podstatu člověka a instinktivní jednání. Ve druhé části se budu snažit obhájit tvrzení, že se v Musilově hodnocení sportu nenacházejí vnitřní rozpory, o kterých hovoří dosavadní bádání.

II.1. Nietzscheho koncepce tělesnosti jako východisko pro Musilovo uvažování o sportu

II.1.1. Účel tělesné činnosti

Nietzsche se při pojednávání o tělesnosti soustředí na tělesnou činnost, přičemž vyzdvihuje její mechanickou povahu. Skutečnost, že “požehnání práce” nespočívá v jejím výsledku vidí Nietzsche jasněji než jiní reformátoři a revolucionáři.⁵ Účel mechanické činnosti spočívá v jejím vykonávání jako takovém: v zaměstnanosti.⁶ Nietzscheho pozdní text *Genealogie morálky* naznačuje možnost, později rozvinutou ve spisu *Vůle k moci*, zbavit se bezmocnosti z prožívání své vlastní existence.⁷ Způsobů, jak se od takového stavu oprostit je více, často však předpokládají spoluúčast další osoby, na kterou je část moci přenesena. Nietzsche se k takovému zbavování se odpovědnosti z vlastního stavu vyjadřuje kriticky a navrhuje alternativní možnost vykoupení se z utrpení. Domnívá se, že ustavičná mechanická činnost vysvobozuje vědomí z koloběhu bolestné sebereflexe a uvádí člověka do blaženého stavu

4 Müller pouze cituje oba autory v kapitole o sportu jako kritice dualismu těla a ducha, aniž by je postavil do přímé souvislosti. Stručnou kapitolu věnuje motivu zvířecího instinktu v Musilově a Nietzscheho uvažování. V této kapitole poznamenává, že se zmíněný motiv objevuje v úvahách o tělesnosti u obou autorů. Výklad je však velmi stručný, není doplněn argumentací v podobě konkrétních citací z Nietzscheho textů a je spíše zaměřen na motiv zvířecí podstaty ve sportu u Roberta Musila.

5 Müller, Hanns- Marcus: Bizepsaristokraten, s. 106.

6 Tamtéž.

7 Friedrich Nietzsche: Třetí pojednání: Co znamenají asketické idály? in. *Genealogie morálky*, s. 77 – 134

Friedrich Nietzsche: Die Starken und die Schwachen in. *Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwerthung aller Werthe*, s. 280 – 283.

odosobnění a sebezapomnění.⁸ Tento stav ho však nepřivádí do stavu bezmoci, ale naopak ke skutečnému uchopení podstaty své existence a je správným východiskem na cestě k dalšímu duchovnímu rozvoji. Nietzscheho vnímání významu tělesné činnosti spočívající v jejím vykonávání samotném koresponduje s Musilovou kritikou vykonávání sportu za účelem rekordních výsledků, materiálního prospěchu, či s jakoukoli jinou motivací, než je sportování samotné.⁹

Obdobně vidí i Musil přítomnost ducha při tělesné činnosti jako oslabující faktor, který člověka uvrhá do stavu zmatku a vzdaluje jej od skutečného přínosu, který se v této činnosti skrývá. Ideální stav bezduché a odosobněné tělesné činnosti se v románu *Muž bez vlastností* objevuje jako “Höhere Zustand” (Vyšší přístup). Je to stav, ve kterém člověk uchopuje potenciál vlastní moci a je schopen s ním nejlepším možným způsobem nakládat. Stav neustálé sebereflexe naopak hlavního hrdinu Ulricha uvrhá do koloběhu frustrující nejistoty a zmateného hledání stavu, který nevychází z vlastního instinktivního jednání a je výsledkem chybné snahy hledat moc nad vlastní existencí v získávání vnějších vlastností. Genialita, po které Ulrich celý život touží, je chybným konstruktem, vytvořeným na základě hodnocení a poměřování sebe sama s okolím. Sport v románu ilustruje dvojí přístup k uchopení moci nad vlastní existencí a je katalyzátorem Ulrichova prozření.

Nevěřím v ďábla, ale kdybych v něj věřil, představoval bych si ho jako trenéra, který štve nebe k rekordním výkonům. A já jsem mu slíbil, že vás budu hnát tak dlouho do úzkých, až z vašich iluzí nezbude nic, leda – právě skutečnost.¹⁰

8 Friedrich Nietzsche: Třetí pojednání: Co znamenají asketické idály? in. *Genealogie morálky*, s. 111 “Mnohem častěji než takové celkové hypnotické otupování sensitivity, tj. Cítit bolest, které přece jen předpokládá vzácné síly, především odvahu, pohrdání obecným míněním, “intelektuální stoicismus”, je proti stavům deprese aplikován jiný, rozhodně snazší trénink: *mechanická činnost*. Že se takovou činností trpící bytosti v nemalé míře uleví, je nade vší pochybnost: dnes tuto skutečnost poněkud nepoctivě nazývají “požehnáním práce”. Úleva spočívá v tom, že se pozornost trpícího zásadním způsobem odvádí od utrpení, -že do vědomí vstupuje ustavičně činnost a zas jen činnost, a tudíž v něm nezbývá pro utrpení mnoho místa. (...) Mechanická činnost a vše co k ní ještě patří – jako absolutní pravidelnost, úzkostlivá slepá poslušnost, jednou provždy určený způsob života, vyplnění času, jisté připuštění “neosobnosti”, ba výcvik k ní, výcvik k sebezapomnění (...)”.

9 Musil, Robert: *Muž bez vlastností*, s. 28 “(...) bojové zážitky nelze posuzovat podle výsledku”.

10 Tamtéž: s. 447.

Implicitní návaznost na Nietzscheho by se tedy dala shrnout do tvrzení, že podle Musila není důležitý výsledek sportu, ale pouze sportovní výkon sám o sobě. Jeho podstata nespočívá ve sportovním diskurzu, ale v jeho prostém vykonávání. Je potřeba neopomenout fakt, že se Robert Musil nestaví proti racionalizovanému pohybu a jeho diskurzivní podstatě. Musilova kritika však směřuje k tendenci racionalizovaného pohybu si nediskurzivní pohyb přivlastňovat. Distinkce mezi diskurzivním sportem a autentickým tělesným výkonem se pak vytrácí a sportující člověk se připravuje o možnost využít skutečný potenciál tělesného výkonu.

II.1.2. Vztah těla a ducha

Dalším motivem, ve kterém lze najít Musilovu inspiraci koncepcí tělesnosti Friedricha Nietzscheho je jeho reflexe vztahu těla a ducha. Pro Nietzscheho je typické vycházet z tělesnosti a používat tělo jako vodící nit. V mnohých textech se zmiňuje o *prapodstatě a velikém rozumu*, spočívajících právě v těle. Oproti duchu je tělo jasnějším, přesnějším a uchopitelnějším jevem.¹¹ V kapitole *O těch kdož povrhují tělem* textu *Tak pravil Zarathustra* najdeme Nietzscheho tvrzení, že popírání těla je známkou nemocné a upadající kultury. Duch je podle Nietzscheho pouze *malým rozumem*, nástrojem těla, ve kterém se skrývá *velký rozum*. Nietzschemu však nejde o kompletní osvobození těla od rozumu, pouze o osvobození těla od “malého” vědeckého rozumu. Tělo potřebuje ke svému vyjádření rozum, jinak zůstává němé.

Procitlý, vědoucí však praví: Tělo jsem a tělo a pranic více; a duše jest jen slovo pro cosi na mém těle. Tělo jest veliký rozum, mnohost s jediným smyslem, válka i mír, jeden ovčinec a jeden pastýř. Nástrojem svého těla, bratře můj, jest i malý tvůj rozum, jež nazýváš “duchem”; je to malý nástroj, hračka je to tvého velkého rozumu. Říkáš “já” a jsi hrd na to slovo. Ale větší věci – ač tomu nevěříš – je tvé tělo a veliký jeho rozum: ten jest “já” ve svých skutcích, ne ve svých slovech. Co smysl cítí, co poznává duch, nemá nikdy cíle v sobě samém. Ale smysl i duch ti namlouvají, že jsou všech věcí cílem: tak marnivé jsou. Nástroji a hračkami jsou smysl a duch: za nimi ještě tkví prapodstata. Prapodstata hledá též očima smyslů, naslouchá též ušima ducha. Stále naslouchá prapodstata a hledá: srovnává, zdolává, dobývá, boří. Vládne; a ovládá i tvé já. Za tvými myšlenkami a city, bratře můj,

11 Caysa, Volker: Leib/Körper in. Nietzsche-Handbuch. Leben-Werk-Wirkung, s 271.

stojí mohutná vládkyně, neznámá moudrá bytost - ta sluje prapodstata. V tvém těle přebývá, tvým tělem jest. Je více rozumu v tvém těle nežli v nejlepší tvé moudrosti. Tvá prapodstata se směje tvému já (...) “Čím jsou mi tyto skoky a lety myšlenky?” tak promlouvá k sobě. “Jsou oklikou k mému účelu. Na provázku vedu si své 'já', našeptávám mu jeho pojmy.” Tvořivé tělo si stvořilo ducha jakožto ruku své vůle.¹²

Robert Musil se taktéž zabývá významem vědomí a ducha pro tělesné cvičení. Vztah těla a ducha lze považovat za hlavní pilíř jeho koncepce tělesnosti vzhledem četnosti a výskytu těchto úvah napříč dílem esejistickým i románovým. V těchto úvahách sice není zřetelný vývoj, jejich obsahové vyznění je však jednotné. Na téma těla a ducha se například zaměřuje v esejí *Als Papa Tennis lernte*, kde tvrdí, že co učinilo sport sportem není tělo, ale duch.¹³ Klíčem k tomuto zdánlivému protimluvu je rozlišení na tělesné cvičení a instituci sportu. Institucionalizovaný sport předsavuje pro Musila organizovaný rituál, moderní náhradu církve. K této podobě sportu neodmyslitelně patří i divácký faktor, který, ač musilovskými badateli opomíjen, představuje velmi důležitou součást Musilovy koncepce sportu. Výmluvný odkaz na diváctví lze například najít v esejí *Als Papa Tennis lernte*.¹⁴ Pro Musilova institucionalizovaného sportovního hrdinu je odezva okolí základním měřítkem, kterým posuzuje sebe sama. Diváckou masou, tělovýchovnými institucemi a médii vytvořený duch sportu vytlačuje ducha sportovce, jehož podstata je oproti tomuto silnému a neohroženému reprezentantovi nové doby křehká, pomíjivá a obtížně uchopitelná.¹⁵

Inspiraci pro koncepci institucionalizovaného ducha sportu můžeme najít u Nietzscheho, Musilův duch sportovce má však svůj původ v již zmíněném textu Heinricha von Kleista *O loutkovém divadle*. Kleist zde tvrdí, že nejladnější pohyb je

12 Nietzsche, Friedrich : Tak pravil Zarathustra, s. 27-28.

13 Musil, Robert: *Als Papa Tennis lernte*, s. 248.

14 Musil, Robert: *Als Papa Tennis lernte*, s. 252 “K čemu však déle hovořit o duchu sportovce, když celé tajemství spočívá ve skutečnosti, že duch sportu nepovstává z jeho praktikování samotného, ale z diváctví”.

15 Tamtéž: “Tak vzniká duch sportu. Povstává z rozsáhlé sportovní žurnalistiky, sportovních organizací, sportovních škol, sportovních vysokých škol, sportovní odbornosti, ze skutečnosti, že existuje ministr sportu, že jsou sportovci povyšováni do šlechtického stavu, že se z nich stává čestná legie, že jsou neustále zmiňováni v novinách, a podstaty skutečnosti, že se všichni na sportu podílejí, s výjimkou několika málo osob, které nesportují, možná si jej i hnusí”.

veden bez přítomnosti ducha a nebo pod vedením ducha dokonalého, tedy Boha.¹⁶

Musilovu tezi lze shrnout do tvrzení, že duch sportovce je v samotném okamžiku sportovního výkonu v jakémsi útlumu, aby po jeho dokončení mohl být probuzen za účelem zpětné reflexe provedené tělesné aktivity.

Musilova diference mezi duchem sportu a duchem sportovce se prolíná celým jeho dílem. Není však snadné z četných zmínek o duchu a sportu tuto koncepci odvodit, protože Musilovy myšlenky nemají podobu výkladového textu. Jedná se o díla literární, v nichž jsou jednotlivé myšlenky roztroušeny. Obecně lze ale říci, že v esejsické tvorbě najdeme zmínky o obou podobách ducha, přičemž zmínky o duchu sportu mají často ironickou a satirickou podobu. K těmto poznámkám o sportu lze řadit i úryvek z eseje *Als Papa Tennis lernte*, kde se Musil pozastavuje nad nespravedlností, které se dopouštějí sportovní spolky, když ve svém středu nevitají i cirkusové umělce a kapsáře, jejichž tělesná šikovnost a výkonnost je nesporná. Pasáž uzavírá poznámkou o krizi institucionalizovaného sportu.¹⁷ Úvahy o duchu sportovce však mají vážný, až výchovný charakter. I v tomto formálním aspektu se nabízí paralela k Nietzsche, podle něhož je nejlepší se hlouposti vysmát a vážně pojednávat o problémech filozofických, které vážnosti zasluhují.

V románu *Muž bez vlastností* najdeme obdobný rozdíl mezi duchem sportu a duchem sportovce. Duch sportu se objevuje v kontextu s komickými postavami či situacemi. Oproti tomu duch sportovce, v tomto případě hlavního hrdiny Ulricha, je předmětem hlubokých vnitřních úvah, které sice mají zásadní vliv na Ulrichův rozvoj, zároveň však působí dojmem vytrženosti ze samotného děje románu.¹⁸

16 Kleist, Heinrich von: Über das Marionettentheater, s. 77-78 “Die Grazie (...) im demjenigen menschlichen Körperbau am reinsten erscheint, der entweder gar keins, oder ein undendliches Bewußtsein hat, d. h. In dem Gliedermann, oder in dem Gott”.

17 Musil, Robert: Als Papa Tennis lernte, s. 252 “Jak je nespravedlivé, že do této kultury nezahrnujeme i žongléry, varietní a cirkusové umělce a především: jaký morální problém čeká nadcházející etapu sportu ve snoubení výkonnosti a tělesné zdatnosti u kapsářů!”.

18 Musil, Robert: *Muž bez vlastností*, s. 28 “ (...) musíme v nejmenším časovém úseku provést tolik rozmanitých, rázných, a přesto co nejpřesněji koordinovaných pohybů, že je naprosto nemožné kontrolovat je vědomím. Naopak každý sportovec ví, že už několik dní před zápasem musí zastavit trénink, a není pro to jiný důvod, než aby mezi svaly a nervy mohla vzniknout poslední dohoda bez přítomnosti nebo dokonce zasahování vůle, úmyslu a vědomí. Svaly a nervy vyrazí a zápasí spolu s naším já (...) když nešťastnou shodou okolností vpadne do této temnoty třeba jen nejslabší paprsek úvahy, pak se podnik zpravidla nezdaří. (...) v podstatě je tento prožitek skoro úplného vytržení z vědomě jednající osoby nebo jejího prolomení podle jeho mínění příbuzný se ztracenými prožitky, které znali mystikové všech náboženství (...)”.

V eseji *Kunst und Moral des Crawlens* najdeme odkaz na vztah ducha a sportu, který ale zároveň odkazuje k poslednímu bodu ve kterém se Nietzscheho a Musilova koncepce setkávají, zvířecí podstaty člověka a instinktivního jednání při sportovním výkonu.

Hledání schopnosti sportu vzdělávat ve vyšších morálních a intelektuálních schopnostech vychází ze zastaralé psychologie, která věřila, že zvíře je buď strojem nebo by muselo, když vidí salám, vystavět sylogismus takovéto povahy: toto je salám, všechny salámy chutnají dobře, tudíž teď sním tento salám. Lidé a zvířata mají společné, že (...) uskutečňují i ty nejzapeklitější úkony bez *vědomí*, bez *ducha*, z čehož můžeme snad i usoudit, že role ducha nespočívá ve sportu.¹⁹

Musil posléze poznamenává, že filosofové i biologové již zjistili, že génia je potřeba hledat v přirozeném a zvířecím na rozdíl od sportovních spisovatelů, kteří stále považují morální a intelektuální kvality za samozřejmou podmínku kraulování a sportu vůbec.

II.1.3. Zvířecí podstata člověka a instinktivní jednání

Friedrich Nietzsche se domnívá, že věci je třeba zkoumat fyziologicky, pomocí instinktů a pudů. V pojednání *Co znamenají asketické ideály?* polemického textu *Genealogie morálky* hodnotí kladně smyslové poznání, konkrétně ve svém odkazu k "Feuerbachově zdravé smyslnosti" a jejím vlivu na německé umění, především Richarda Wagnera.²⁰ Patnáctá část pojednání je věnována instinktivnímu jednání a zvířecí přirozenosti člověka. Tuto myšlenku rozvíjí i ve svém následujícím textu *Vůle k moci*, kde tvrdí, že jsou to slabí a nemocní, kdo jsou bohatí duchem, což Nietzsche nepovažuje za přednost, ale spíše za specifický druh oslabení.²¹ Ačkoli má Nietzscheho úryvek o zvířecí podstatě člověka etický podtón, který se u Musila neopakuje, jejich vnímání tohoto aspektu lidské přirozenosti spolu obsahově koresponduje.

19 Musil, Robert: *Kunst und Moral des Crawlens*, s. 416.

20 Nietzsche, Friedrich: Třetí pojednání: *Co znamenají asketické ideály?* in: *Genealogie morálky*, s. 80.

21 Nietzsche, Friedrich: *Die Starken und die Schwachen* in: *Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwerthung aller Werthe*, s. 280.

V koncepci sportu Roberta Musila má zvíře a zvířecí podstata člověka své důležité místo. Musila fascinuje instinktivní a spontánní povaha zvířecích reakcí, které nejsou řízeny duchem a jsou automatickými reakcemi na podnět. Člověk by měl být schopen vzbudit v sobě během tělesného výkonu zvířecí podstatu a tělesný výkon pak prostřednictvím intelektuálních a duchovních schopností zpětně reflektovat.²² Dravost a hrubost mají v Musilových úvahách jednoznačně pozitivní charakter a je potřeba vyvarovat se omylu tyto kvality ztotožňovat s hloupostí.

V eseji *Kunst und Moral des Crawlens* Musil hovoří o sportu jako o návratu k přírodě a tvrdí, že i vizuálně jsou lidské pohyby během sportovního výkonu podobnější zvířatům než v běžném lidském konání. Příbuznost člověka se zvířetem během tělesného výkonu tedy není podle Musila pouze na úrovni vnitřního prožívání, ale spočívá i ve vnější podobnosti.²³

Pro Musila sehrává klíčovou úlohu možnost maximálně využít schopnosti nejlepším možným způsobem. Tato schopnost je v jeho textech označována jako *psychotechnika*. Mnoho důležitých vlastností, kterými člověk disponuje má svůj původ u zvířat, a proto není možné dosáhnout stavu dokonalosti - geniality ve vykonávání jakékoli činnosti, pokud v sobě člověk nedokáže probudit tyto kvality a spoléhá se pouze na intelekt.

Nejvýznamnější pasáže o instinktivním jednání a zvířecí podstatě člověka se však nacházejí v románu *Muž bez vlastností*. Jejich pointou je již zmíněné tvrzení, že člověk je schopen dokonalého výkonu pouze za předpokladu, že v sobě odhalí svou zvířecí podstatu a provede tělesný výkon bez přítomnosti ducha. Z kapitoly *Geniální závodní kůň přispěje k Ulrichovu poznání, že je muž bez vlastností* je zřetelné, jak zásadní má v románu sport význam. Právě tato kapitola představuje zlomový bod celé knihy, neboť přiměje Ulricha opustit sféru měřitelných výkonů a pro okolí srozumitelných vlastností a vydat se na cestu muže bez vlastností.

22 Musil, Robert: *Als Papa Tennis lernte*, s. 252 "Při zápasu mi duševního přišlo na mysl velmi málo a když jsem se choval jako zvíře tak jsem právě toto velmi uvítal. Jsem dodnes přesvědčen, že je nepřítomnost ducha neobyčejně zdraví prospěšná, pokud ducha vlastníme (...)"

23 Musil, Robert: *Kunst und Moral des Crawlens*, s. 414 "Ve vodě jsme čtyřnožci. Kraulování se zdá býti návratem k přírodě, rafinované neplavání, které je doplněno mnoha pohyby okoukanými od tuleňů, lachtanů a ostatních jižních mistrů plavání".

II.2. Musilova koncepce sportu

Pokud se snažíme Musilovu koncepci sportu celistvě postihnout, je potřeba rozlišit jeho úvahy na institucionalizovaný sport a tělesný výkon. Musilův vztah k institucionalizovanému sportu je bezpochyby kritický a můžeme se setkat s četnými úryvky, kde se o něm vyjadřuje s ironií a posměchem jako je tomu například v následujícím úryvku z eseje *Durch die Brille des Sports*.

Sport se u nás stal módním zhruba ve stejné době jako velké kostěné brýle. Proti velikým kostěným brýlím nic nenamítám, jsou slušivé a dodávají mnohým odvahu i přes jejich krátko- či dalekozrakost a propoučují svým nositelům jistou lásku k inteligenci, která je podle Platóna prvním krůčkem k jejímu získání. Proti sportu nemám vůbec nic, následující postřehy mají naopak naznačit jistou spojitost mezi sportem a brýlemi a přispět k pochopení, že se u nás dnes sport blíží důstojnosti brýlí.²⁴

Musil se kriticky vyjadřuje i k možnosti, že by sport mohl sloužit jako dělicí nástroj dobra a zla. Odmítá sport hodnotit morálně a kvantitativně. Je to skutečnost, která však není z jeho zmínek o sportu jasně zřetelná. Naopak jeho způsob hodnocení sportu často uvádí čtenáře v mylnou snahu o kvantitativně hodnotící výklad jednotlivých pojmů. Podle Musila je morální charakter sportu pouze společenským konstruktem, který nemá sebemenší základ v samotném sportovním výkonu, ale pouze ve společenských tendencích, *duchu doby*.²⁵

(...) sport je surový. Dalo by se říci, že je to atmosférická srážka co nejjemněji rozložené všeobecné nenávisti, která se vybíjí ve sportovních zápasech. Tvrdí se ovšem opak, totiž, že sport spojuje, že vytváří kamarádství a podobně; ale to v základě jenom dokazuje, že surovost a láska nemají k sobě dál než jedno křídlo velkého pestrého, mlčenlivého ptáka od druhého.²⁶

Tento úryvek je dobrým příkladem, jak může při výkladu musilovské koncepce sportu dojít k omylu. Na první pohled se totiž zdá, že Musil hodnotí sport jako surový,

²⁴ Musil, Robert: *Durch die Brille des Sports*, s. 792.

²⁵ Musil, Robert: *Durch die Brille des Sports*, s. 794 “Je jednostranné pořád psát, že sport vytváří přátelství, spojuje, probouzí ryzí soupeřivost. Stejně tak by bylo totiž možné tvrdit, že představuje touhu dát soudruhu na budku (...)”.

²⁶ Musil, Robert: *Muž bez vlastností*, s. 28.

evokující nenávist v těch kdo jej vykonávají, a že snaha vidět sport pozitivně je pouhou iluzí. V poslední větě této citace se však skrývá možnost alternativního výkladu.

Pokud totiž připustíme Musilovu inspiraci Nietzschem, pak musíme připustit i alternativu, že Musil ve zmíněné surovosti neshledával opak lásky, tedy protipól zla k dobru, ale pouze doplňující část celku přirozené lidské podstaty. Obdobně kriticky se Musil k falešnému morálnímu hodnocení sportu vyjadřuje i v eseji *Als Papa Tennis lernte*.

Cítíme vákuum, do kterého se sport uvrhá. Nevíme vlastně co se do něj vrhá, ale všichni o tom neustále hovoří, a proto za tím asi něco bude: tak se moci ujalo to, co nazýváme vyšším dobrem.²⁷

Musil připouští morální hodnocení institucionalizovaného sportu, samotného tělesného výkonu však nikoli. Vzhledem k tomu, že při úvahách o těchto dvou podobách sportu užívá stejné pojmy, dochází snadno k mylným výkladům. Musil označuje ideální podobu sportu za dravou, hrubou, pocházející z nízkého a zvířecího instinktu temnoty tělesného nitra. Právě to vede některé čtenáře k závěru, že je jeho vnímání sportu paradoxní a rozporuplné. Musilův osobní vztah ke sportování byl totiž jednoznačně kladný. Doklady o tom najdeme nejen v jeho denících, ale i v esejích.²⁸ Předmětem mylných výkladů jsou především následující dva úryvky z esejů.

Nikdy ve sportu nehledejte vysoké, ale pouze nízké. Význam obou vývů dnes často zaměňován (...).²⁹

Bytost Já vyzařuje z temnoty těla v prožitcích sportu, a také temnota všemožně září (...).³⁰

Tyto úryvky se týkají samotného tělesného výkonu a nikoli institucionalizovaného sportu. Je proto potřeba odlišit způsob jakým o nich Musil uvažuje.

²⁷ Musil, Robert: *Als Papa Tennis lernte* s. 252.

²⁸ Tamtéž: s. 250 “Na tomto místě musím přiznat, že jsem se sám věnoval mnoha sportům. (...) věřím, že mám dostatek důkazů pro to, že do mě zavčas proniknul duch století. Když se ale zeptám, co se mi tím skutečně přihodilo, pak si musím odpověď pečlivě promyslet: Především to byla slepá síla, která mě poháněla, nějaká neschopnost odolat, jakmile jsme se s onou věcí (sportem pozn.překl.) setkali”.

²⁹ Musil, Robert: *Kunst und Moral des Crawlens*, s. 416.

³⁰ Robert Musil: *Als Papa Tennis lernte* s. 251.

Nejde již o hodnotící postřehy s nádechem ironie, ale o filozofické úvahy o významu tělesného výkonu pro vnímání sebe sama. Nejedná se v žádném případě o kvantitativní hodnocení a pojmy jako *nízké a vysoké* se ocitají v nietzscheovském duchu “mimo dobro a zlo”.³¹ K druhé citaci je potřeba poznamenat, že se v sekundárních textech nenachází v plném znění. Všichni autoři tuto citaci uvádějí bez zmínky o zářící temnotě. Zářící temnota se jeví paradoxně, pro Musila jsou tyto pojmy však jen nástrojem k vyjádření skutečné podstaty tělesné aktivity. Pro Nietzscheho i Musila je nutné začít pouť k *vysokému*, kterým je myšleno duchovní poznání, od *nízkého*, tedy tělesného a instinktivního. Nabízí se paralela Musilova *nízkého a vysokého* s dionýským a apollinským principem, jak ho Nietzsche popisuje ve *Zrození tragédie z ducha hudby*. Samotný tělesný výkon je zdrojem mystického, zázračného pocitu, který v sobě skrývá jednak klíč k odhalení nejlepšího možného využití vlastních schopností, tak i skutečného, niterného kontaktu s vlastním duchovním poznáním. To nelze nabýt skrze studium a vědu, ale právě zpětnou reflexí tělesných výkonů.³²

II.3. Závěr

Předmětem této práce bylo představení dosavadních poznatků odborné literatury k Musilově koncepci sportu. Na základě tohoto studia se ukázalo jako nezbytné doplnit a prohloubit některé poznatky musilovských badatelů. Další postup spočíval v objasnění zdroje Musilova uvažování o sportu a předložení důkazů obhajujících tvrzení, že se v Musilově koncepci nejedná o vnitřní významovou rozporuplnost a paradox ve výkladu jeho koncepce sportu spočívá pouze ve výkladu pojmů. Tezi této práce lze shrnout do tvrzení, že je v Musilově koncepci nejprve potřeba rozlišit jeho

31 Nietzsche, Friedrich: *Genealogie morálky*, s. 109 “Nejvyšší stav, vykoupení samo, ono konečně dosažené celkové zhybnutí (...), pokládají za vždy za tajemství o sobě, (...) za vstup a návrat do základu věcí, (...) za vysvobození ode všech cílů, ode všech přání, ode všeho konání, za bytí dokonce i mimo dobro a zlo”.

32 Musil, Robert: *Als Papa Tennis lernte*, s. 250 “(...) ve svém zdavém těle nenacházíme jen potěšení, ale zázračný pocit, neboť v tomto kouzelném vaku spočívají všechny úspěchy světa (...) Také je potřeba nezapomínat na sugesci, která spočívá v naučení se každé věci, pokud se něčemu vážně věnujeme; pokud obětujeme sto hodin námahy, začneme novou řadu další hodinou tréninku: takovým způsobem nás pomocí tréninku naše tělo dále vodí za nos. (...) jde nesporně o veliký triumf sportu nad duchem. Na takové myšlenky bych při svých naivních tělesných výkonech jistě nikdy nenatrefil. Byl jsem téměř zcela bezduchý, jen abych byl příštího dne duchovně čerstvý”.

úvahy o institucionalizovaném sportu a o tělesném výkonu. Pasáže o tělesném výkonu je pak potřeba vykládat s ohledem na zmíněné práce Friedricha Nietzscheho a Heinricha von Kleista.

Sport má u Musila ambivalentní povahu. Tato ambivalence spočívá v potenciálu sportu představovat *vysoké* i *nízké*, to však nelze převést do morálně hodnotící roviny dobrého a špatného. Pokud tedy podle Musila hledáme v tělesném výkonu *nízké*, pak je sport autentický, hledáme-li v něm *vysoké*, pak se sport stává paradoxním, neboť ho nelze oddělit od morálních kvalit, které mají v jeho rámci protichůdnou a nejednotnou povahu. V románu *Muž bez vlastností* spočívá role sportu právě v tomto konfliktu, který je reprezentován i vnitřním konfliktem hlavního hrdiny Ulricha. *Nízkost* a *vysokost* je označením vztahu těla k duchu, přičemž duch není vnímán jako intelekt, ale jako zpětně reflektující schopnost. V Musilově tvrzení, že tělesný výkon je potřeba zpětně reflektovat spočívá estetická dimenze jeho uvažování o sportu.

Bibliografie:

Prameny:

- Giese, Fritz: Geist im Sport. Probleme und Forderungen, Verlag Paul Haupt, München 1925
- Kleist, Heinrich von: Über das Marionettentheater, in: Anekdoten Kleine Schriften, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München 1964, s. 71 - 78
- Musil, Robert: Der Mann ohne Eigenschaften, hg. Von Adolf Frisé, Bd. I: Erstes und Zweites Buch, Bd. II: Aus dem Nachlass, Reinbek 1987
- Musil, Robert: Muž bez vlastností I - II, Odeon, Praha 1980
- Musil, Robert: Als Papa Tennis lernte, in: Der Querschnitt 11 (1931), H. 4, s. 247 - 252
- Musil, Robert: Als Papa Tennis lernte, in: ebd. Bd. 7, Gesammelte Werke in neun Bänden, herausgegeben von Adolf Frisé, Hamburg 1978, s. 685 - 691
- Musil, Robert: Kunst und moral des Crawlens, in: Der Querschnitt 12 (1932), H. 6, s. 413 - 416
- Musil, Robert: Durch die Brille des Sports; Randglossen zu Tennisplätzen; Der Praterpreis, in: ebd. Bd. 7, Gesammelte Werke in neun Bänden, herausgegeben von Adolf Frisé, Hamburg 1978
- Musil, Robert: Gesammelte Werke, hg. von Adolf Frisé, Bd. II: Prosa und Stücke, Kleine Prosa, Aphorismen, Autobiographisches, Essays und Reden, Kritik, erweiterte Neuausgabe, Reinbek 2000
- Nietzsche, Friedrich: Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwerthung aller Werthe, in: Nietzsches Werke, Band XVI, Alfred Kröner Verlag, Leipzig 1922
- Nietzsche, Friedrich: Genealogie morálky, Aurora, Praha 2002
- Nietzsche, Friedrich: Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister (Kritische Studienausgabe Bd. 2), hg. von Giorgio Colli und Mazzino Montinari, Neuausgabe München 1999
- Nietzsche, Friedrich: Tak pravil Zarathustra, Votobia, Olomouc 1992
- Nietzsche, Friedrich: Zrození tragédie z ducha hudby, Gryf, Praha 1993
- Peters, Alfred: Psychologie des Sports. Seine Konfrontierung mit Spiel und Kampf (mit einem Begleitwort von Max Scheler), Leipzig 1927

Sekundární literatura:

- Albertsen, Elisabeth: Ratio und "Mystik" im Werk Robert Musils, Nymphenburger Verl., München 1968
- Alkemeyer, Thomas: Körper, Kult und politik. Von der "Muskelreligion" Pierre de Coubertins zur Inszenierung von Macht in den Olympischen Spielen 1936, Frankfurt/Main 1996
- Barthes, Roland: Le monde ou l'on catche in. Mythologies, Editions du Seuil, Paris, 1957, s. 13 - 23
- Baur, Uwe: Sport und subjektive Bewegungserfahrung bei Musil, in: Ders./Elisabeth Castex (Hrsg.):

- Robert Musil. Untersuchungen, Königstein/Ts. 1980, s. 99 - 112
- Bausinger, Hermann: Sportkultur, Attempto Verl., Tübingen 2006, s. 159 - 169
- Berghahn, Wilfried: Robert Musil, Rowohlt, Hamburg 1963
- Bernett, Hajo: Musils Deutung des Sports, in: Karl Dinklage (Hrsg.): Robert Musil. Leben, Werk, Wirkung, Reinbek 1960, s. 145 - 156
- Brandstetter, Gabrielle: Einführung: Körperlichkeit im 20. Jahrhundert, in: Erika Fischer-Lichte (Hrsg.): Theatralität und die Krisen der Repräsentation, Stuttgart, Weimar 2001
- Bringazi, Friedrich: Robert Musil und die Mythen der Nation, Peter Lang, Frankfurt/Main 1998
- Caysa, Volker: Leib/Körper in: Nietzsche-Handbuch. Leben-Werk-Wirkung. Hg. von Henning Ottmann, Stuttgart-Weimar, Verlag J. B. Metzler 2000
- Corino, Karl: Robert Musil. Eine Biographie. Reinbek 2003
- Court, Jürgen: Was ist Sport? Sportarten in der Literatur, Schorndorf 2001
- Diekmann, Irene/Joachim H. Teichler: Pfister, Gertrud: Körper, Kultur und Ideologie. Sport und Zeitgeist im 19. und 20. Jahrhundert, Bodenheim bei Mainz 1997
- Fleig, Anne: Körperkultur und Moderne. Robert Musils Ästhetik des Sports. Walter de Gruyter, Berlin 2008
- Gebauer, Gunter: Sport in der Gesellschaft des Spektakels, St. Augustin 2002
- Heydebrand, Renate von: Die Reflexionen Ulrichs in Robert Musils Roman "Der Mann ohne Eigenschaften", Münster 1966
- Kraft, Herbert: Musil, Wien 2003
- Kreutzer, Leo: Das geniale Rennpferd. Über Sport und Literatur in: Akzente 6 (1970), s. 559 - 574
- Lenk, Hans: Sport: Drama, Mythos, Ritual? in: Peyker, Ingo – Paletta, Andrea: Sportkörper - Kunstkörper. Afra, Berlin 2004
- Müller, Hanns- Marcus: "Bizepsaristokraten". Sport als Thema der essayistischen Literatur zwischen 1880 -1930, Bielefeld 2004
- Nebelung, Tim: Sportästhetik: Sport als ästhetisches Erlebnis, Academia Verl. Sankt Augustin 2008
- Nutt, Harry: Kampf bis zur Linie. Sport und Literatur in: Merkur. Deutsche Zeitschrift für europäisches Denken 44 (1990), s. 258 - 264
- Rase, Karin: Kunst und Sport. Der Boxensport als Spiegelbild gesellschaftlicher Verhältnisse, Frankfurt/Main, Bern, New York u.a. 2003
- Roth, Marie- Louise: Robert Musil. Paul List Verlag, München 1972
- Seel, Martin: Anfangsgründe der Fußballbetrachtung in. Merkur, Deutsche Zeitschrift für europäisches Denken 44, Heft 6, Klett- Cotta, Stuttgart 1990, s. 519 - 524
- Welsch, Wolfgang: Sport: Ästhetisch betrachtet - sogar als Kunst? in: Kunstforum International, Bd. 169 (2004), s. 65 – 81